

Danmarks krise 1863.

I.

Den afhandling om David og Hall, som jeg for to aar siden offentliggjorde i det første hefte af Scandia, fremkaldte, som det maaske var naturligt at vente efter dens emne, en ganske livlig diskussion i den danske dagspresse. De fleste indlæg var dog saavel i indhold som i form saa lavtliggende, at en deltagelse i diskussionen fra min side ikke var paa-krævet. I Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 133—248 har professor Aage Friis derimod publiceret en afhandling til emnet paa ikke mindre end hundrede sider, som jeg efter forskellige henstillinger her skal beskæftige mig med, omend jeg selv anser det for ufor nødvendent og kun med ulyst tager fat derpaa ¹.

¹ Forhistorien er, at jeg i 1914, da prof. Friis ønskede at publicere Davids optegnelser i Dansk historisk tidsskrift, havde den ære at være medlem af Dansk historisk Forenings bestyrelse, og da straks gjorde ham opmærksom paa, at Davids beretning af 1874 maatte være rigtig paa det afgørende hovedpunkt og tilraadede ham at ændre sin indledning under hensyn hertil. Prof. Friis tog intet hensyn til min bemærkning, men offentliggjorde Davids beretninger med den indledning, han fandt tilstrækkelig. Da jeg 1916 blev professor, begyndte jeg at anvende de to Davidske beretninger ved mine kildekritiske øvelser som eksempel paa, at kildekritik ogsaa er nødvendig overfor beretninger fra 19. aarh. Jeg har nu i fjorten aar anvendt dette eksempel til megen oplysning for mine studerende, og mangfoldige af dem har anført det som punktstudium ved deres embedseksamen. Der kan da ingen tvivl være om, at prof. Friis fuldt har forstaaet, hvorledes jeg anvendte dem. Men yderligere havde jeg saa sent som decbr. 1924 i Historisk Samfund i et foredrag fremsat min opfattelse af Davids to beretninger; prof. Friis var tilstede og havde da intet at indvende mod min fremstilling. Jeg maatte da gaa ud fra, at han var kommet til den formening, at den var rigtig. Desmere overrasket blev jeg, da allerede indlederen af aviskampagnen mod mig i 1928 kunde underrette mig om, at historikere, som i større grad end jeg havde kendskab

Afhandlingen vidner først og fremmest om det kolossale arbejde, professor Friis har sat ind paa at fremskaffe saavidt muligt nye kilder, der maaske kunde belyse det emne, jeg havde behandlet. Professor Friis raader over betydelige midler og mange forbindelser og medhjælpere til at anstille et saa udstrakt eftersøgningsarbejde, og jeg skal paa dette punkt kun give udtryk for min glæde over, at han har ladet det udføre; derved oplyses i alt fald baggrunden for min kritiske undersøgelse.

Imidlertid er forholdet jo det, at de Davidske optegnelser saavel fra 1863 som fra 1874 paa de afgørende punkter har en saa intim karakter, at jeg, da jeg skrev min afhandling, meget vel turde gaa ud fra, at der næppe nogetsteds vilde være at finde kilder, der kunde give yderligere oplysning. Hvad der foregik mellem kong Christian 9. og David i dagene 15.—18. novbr. og 26 decbr. 1863, var saa fortroligt, at man kun kunde vente af parterne selv at faa oplysning derom. Fra Davids side var denne givet i selve hans optegnelser, som prof. Friis 1914 havde offentliggjort¹; fra kong Christian 9.s side kunde man, som jeg dengang anførte², kun vente at finde oplysning derom i kongens arkiv, der imidlertid nu som før er lukket for historieforskerne, og vel, naar det engang gøres tilgængeligt, vil vise sig intet at indeholde derom.

Denne min rimelige formodning har prof. Friis eftersøgningsarbejde nu gjort til sikkerhed. Thi dettes resultat har vist sig at være aldeles negativt. Der findes intetsteds i alle de af prof. Friis undersøgte offentlige og private arkiver nogen- somhelst oplysning om, hvad samtalerne mellem kongen og David har drejet sig om, hvornaar de er blevet ført, eller

til denne tids begivenheder og til de optrædende personligheder, paa rette tid og sted vilde tage spørgsmaalet op til behandling (Berl. Tid. 1928 12. marts aftenr.). Først denne aabne undsigelse viste mig, at aviskampagnens indleder havde bedre kendskab end jeg til prof. Friis standpunkt. Jfr. hermed prof. Friis besynderlige bemærkning Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 214: det er besynderligt at prof. Arup — skønt han, saavidt vides (*sic*), i aarens løb gentagne gange bl. a. i universitetsøvelser har sysselsat sig (*sic*) med æmnet ...

¹ Dansk hist. Tskr. 8 R. V, 45—99.

² Scandia I, 152, jfr. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 136, anm. 1.

hvilke handlinger de fra disse to parter side har medført. Vi er herom nu som før, saalænge kongens arkiv er ukendt, henvist alene til Davids optegnelser.

Det ihærdige eftersøgningsarbejde har kun kunnet konstatere, at David selv ikke har efterladt sig andre optegnelser end de allerede kendte, og at politidirektør Crone ingen optegnelser har efterladt sig; cand. mag. Just Rahbek har konstateret, at der intet findes i sir Augustus Pagets privatarkiv i Unlawater house, Newnham on Severn, til oplysning herom; dr. Gunnar Carlquist har meddelt prof. Friis det samme om de utrykte dele af Hamiltons papirer; cand. mag. Just Rahbek har atter fastslaaet, at der heller intet findes derom i sir A. Buchanans privatarkiv, saalidt som i mr. Layards. Prof. Friis erkender yderligere selv, at der intet findes derom i depesjerne fra den preussiske, østrigske, russiske, belgiske eller Hansestædernes gesandt i København, intet i Hamiltons og Manderströms private korrespondance, heller intet i earl Russells privatarkiv, som prof. Friis »har faaet undersøgt med dette for øje»¹.

Saa aldeles forgæves har da hele dette prof. Friis eftersøgningsarbejde været, forsaavidt han har tænkt sig derved at kunne fremskaffe nye kilder. Men hvad selve problemet angaar, har det dog ingenlunde været forgæves, siden det bringer som resultat, at altsaa Davids optegnelser, som vi maatte vente det, er den eneste kilde at tage i betragtning.

Prof. Friis ihærdige eftersøgningsarbejde har dog afsat et par resultater, der ikke er uden værdi for en videreførelse af min kritiske undersøgelse. Det er derunder lykkedes ham at fremskaffe et par kilder, som unægtelig har en vis betydning i denne sammenhæng.

Den ene er statsrådsprotokollerne for statsraadmøderne

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 134, anm. 1; 150, anm. 1; 138, anm. 1; 153, anm. 1; 155, anm. 3 (Gunnar, ikke Einar Carlquist); 160 anm. 4; 187, anm. 1; 194, 204. Det er mærkeligt, at prof. Friis ikke har lagt vægt paa det af ham selv fremskaffede nye kildested, nemlig den franske gesandt Dotézas depesje af 25. novbr. 1863: i sidste øjeblik har kongen sendt en tillidsmand til den engelske minister, idet han ... bad ham sige sig, om han burde give eller nægte sin underskrift.

16. novbr. kl. 10 og 18. novbr. kl. 1. Efter den formening, jeg havde haft lejlighed til at danne mig om statsraadsprotokollernes værdi som historisk kilde, var det usandsynligt, at disse skulde indeholde noget af væsentlig betydning for min undersøgelse. Prof. Friis offentliggørelse deraf har bekræftet min formenings rigtighed.

Den anden kilde er den telegram- og depesjeveksling mellem sir Augustus Paget og Foreign Office i dagene 15.—19. novbr. 1863, som prof. Friis har trykt som bilag I—XVIII til sin afhandling. De 14 af disse 18 bilag er saa godt som uden betydning for min undersøgelse. Nr. IX er det svar fra earl John Russell til sir Augustus Paget af 17. novbr. 1863, som allerede er trykt i den engelske blaabog, og som jeg har gengivet i oversættelse i min afhandling¹. Prof. Friis gør mig særdeles skarpe bebrejdelser for, at jeg har ment, at dette svar var et telegramsvar, medens hans eftersøgningsarbejde nu har vist, at denne ordre var et brev og ikke et telegram². Jeg erkender min fejltagelse. Men den er for sagen selv aldeles uden betydning, efterat prof. Friis fra Foreign Offices arkiv har fremdraget saavel sir Augustus Pagets telegram af 16. novbr. som Foreign Offices telegramsvar af 17. novbr., trykt som nr. VII og VIII. Sir Augustus telegram lyder:

Prussia has remonstrated against new Constitution as contrary to previous international engagements, and as prejudging question to be settled by mediation proposed by Her Majesty's Government. Pressure is being put upon the King to sign it, but His Majesty hesitates. If Her Majesty's Government are of opinion, that the King should suspend his signature till international question is settled by mediation I should have instructions to speak at once. Popular feeling is strongly in favour of the Constitution.

Svartelegrammet fra Foreign Office, der blev afsendt tirsdag 17. novbr. kl. 11,¹⁰ lyder:

Her Majesty's Government would be very unwilling to interfere in regard to new Danish Constitution, but if the

¹ Denmark and Germany III, 206. Scandia I, 138—139.

² Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 171, anm. 1; 214—217.

King wishes mediation to be effectual he might suspend his signature till International Question is settled.

Dette telegram, som sir Augustus Paget har modtaget tirsdag 17. novbr. kort tid efter, at det var afsendt fra London, tilraader i sin meget knappe form blot endnu skarpere end den samtidige ordre, som jeg tog for et telegram, kong Christian 9. at udsætte sin underskrift paa novemberforfatningen og har derfor virket endnu bestemtere.

Endelig har prof. Friis ved sin eftersøgning i Record Office fundet ogsaa sit bilag nr. XVIII, der er en depesje fra sir Augustus Paget, dateret 19. novbr. og betegnet »most confidential«. Da denne indeholder meddelelser om sir Augustus samtaler med David, og da prof. Friis sammenholder disse med Davids meddelelser herom i hans beretning af 2. decbr. 1863, aftrykker jeg for at opnaa en lettere overskuelighed de to beretninger jævnsides.

David.

Under Indtrykket af hvad jeg saaledes i Dagens Løb var kommet til Kundskab om, gik jeg om Aftenen til Kongen. Jeg viste H. M. Faren ved at *nægle* at underskrive Fællefsforfatningen, der paa en Maade forelaa som fait accompli, men fordulgte heller ikke paa den anden Side, at en kgl. Stadfæstelse af denne, der endnu i høiere Grad end Kundgjørelsen af 30. Marts ikke blot vilde blive betragtet som en Opgivelse af Overenskomsten, hvorefter i det mindste i Tiden, Londonertractaten var bleven afsluttet, men ogsaa virkelig var det, kunde medføre de farligste Complicationer med Udlandet. Mit Raad var derfor at søge at *forhale Underskriften*,

Paget.

My Lord,
The Councillor of State David, who is perhaps the person whose opinion has the greatest weight with His Danish Majesty, and who is invariably consulted in cases of difficulty, called upon me on Tuesday morning and said, he wished to speak with me, in the strictest confidence as to the best course to be followed by the King in the present crisis. —
He said that he had not been sent by The King to consult me, but he had had a conversation with His Majesty the evening before, after which he had decided on calling on me, in the first place to know whether I had any instructions from Her Majesty's Government

indtil det laae klarere for, hvorledes Udlandet betragtede hans factiske Tronbestigelse, eller idetmindste indtil man fra Holsteen havde Underretning om, hvad der rørte sig *der* i Anledning af hans Succession. Efter at have hørt opmærksom paa mig, rakte Kongen mig Haanden og sagde: »De vil ikke bryde Staven over mig, ifald jeg underskriver».

Det var mig fra dette Øjeblik klart, at Kongen allerede den næste Dag vilde stadfæste Forfatningen, hvilket ogsaa skete den næste Morgen (Onsd. 18). Imidlertid havde en Ven af mig besøgt mig Tirsdag Aften og fortalt mig, som noget aldeles paalideligt, at Paget havde betegnet det som et høist farligt Skridt for Kongen — at stadfæste Forfatningen — Noget som Alle, der var ham hengivne, maatte fraraade H. M.

Endnu samme Aften skrev jeg til Paget, at jeg ønskede at tale med ham, og i en Samtale, som vi havde sammen, og hvori han bestandig fastholdt, at han kun taledes som *Privatmand*, og hvori jeg flere Gange fandt Anledning til at bemærke, at jeg, *aldeles uopfordret af Kongen*, søgte at erfare hans Mening, ytrede han, at han ikke kunde Andet end at tilraade Kongen at underskrive. Han frygtede, som jeg, de nærmest liggende Følger af en Vægning. Han gjentog endnu, da jeg gik, at den af ham ud-

which ought to weigh in His Majesty's decision as to signing the new constitution or withholding his sanction, and, in case I should not, to beg I would communicate to him what my own opinion was as to the best course to be pursued under the circumstances.

I replied that I had not as yet received any instructions from Her Majesty's Government upon the point in question, — but that in consequence of the despatch just communicated by the Prussian Minister I had sent a telegram the evening before to your Lordship, and that I should probably get an answer in the course of the day, in which case I would let him know its purport. In the absence of instructions I felt great reluctance to expressing any opinion whatever, but that I had no objection to say, in a general way, that as the only object of Her Majesty's Government was an amicable settlement, and the preservation of peace, anything which tended to that end would be sure to meet their approval, and have their support. Consequently, as it now appeared, from the despatch sent in by Prussia, that the constitution for Denmark and Sleswig was considered by Germany as calculated to increase the existing difficulties, if the promulgation of this constitution could be for the time suspended by reason of His Danish Majesty withholding

talte Mening havde en aldeles personlig Character, da han endnu ikke havde Anelse om, hvorledes hans Regering betragtede Sagen. Dette »*endnu ikke*» betonedes han stærkt.

his signature, no doubt Her Majesty's Government would be glad of such a result, — but it was for His Danish Majesty to decide whether the internal situation would admit of his taking this course. —

Monsieur David frankly admitted to me that it would not. — The project, he said, was entirely contrary to the King's views, and at first His Majesty had been determined not to sanction it and to change the Ministry. No one, continued Monsieur David, had been more opposed to the Bill than he himself, — he had combatted it in every way, — he had spoken against it, and voted against it, — but he was bound to tell His Majesty, as he had done the previous night, that the measure having been adopted by the Rigsraad, and in view of the excitement which was hourly increasing on the subject, His Majesty would not be justified in refusing his sanction to it.

I asked Monsieur David if the King had spoken to Monsieur Hall on the subject. It might be possible perhaps that if His Majesty made an appeal to His Excellency's patriotism and devotion, and were to explain to him that He did not intend to refuse His signature altogether, but simply to suspend it until the negotiations on the international questions were settled, Monsieur Hall would take the responsibility upon himself be-

fore the Rigsraad and the Country of temporarily suspending the promulgation of the measure. — Monsieur David replied that His Majesty had not done so, — nor did he think there would be any chance of Monsieur Hall consenting to act in the way proposed. He had gone too far in his recent speeches to allow of this being possible. —

On Monsieur David's taking his leave, I again promised to let him know as soon as I should hear anything from Your Lordship. —

Accordingly after the receipt of Your Lordship's telegram on Tuesday afternoon I sent him a note asking him to call yesterday morning, and I then told him that although Her Majesty's Government considered that the international negotiations would be probably more effectual if the signature of the King to the constitution was suspended until they were concluded, they were nevertheless very unwilling to interfere in the matter. —

This communication was evidently a relief to Monsieur David's mind. He said that public feeling had now risen to that height that it would be dangerous to hesitate any longer, and the sooner the King signed the constitution the better. —

I replied that, in His Majesty's interests, I could not conceal from him that that was

Onsdag Eftermiddag gik jeg atter, efter hans Anmodning, til ham, og nu sagde han mig — han vidste dengang hvad der var skeet i Staatsraadet —: »Jeg har Grund til at antage, at min Regjering ikke vilde have fraraadet H. M. under de nuværende Omstændigheder at underskrive, ifald den havde været opfordret til at give H. M. sin Anskuelse tilkjende».

Min Samtale med Paget fortalte jeg først Kongen Torsdag Eftermiddag Kl. 4 $\frac{1}{2}$ — altsaa over 24 Timer efterat Forfatningsloven var underskrevet. Jeg kunde tydelig see paa ham, at denne Meddelelse var ham baade kjærkommen og uventet.

Jeg fortæller dette saa omstændeligen for at tilintetgjøre det udsprede uforskammede Rygte, at Kongen først havde underskrevet *efter* at have spurgt det engelske Hof om, hvad han skulde gjøre. Det er min fulde

Overbeviisning, at H. M. kun har fulgt sit eget Overlæg i denne Sag, og efter at have afvejet, hvad Følgerne kunde blive, naar han underskrev eller ikke underskrev. At han Søndag Aften og endnu om Mandagen var meget tvivlraadig, er sandt; men kunde det være anderledes i en saa vigtig for H. M. ganske ny Sag, som var bleven bekjæmpet af Mænd, paa hvis politiske Klogskab han hidtil havde støt, og som han ansaae som sine troefaste Venner; Kongen glemte ikke, hvad Pr[ins] Christian skyldte Bluhme. Dog maa jeg, for ikke at misforstaas, tilføje, at Bluhme heller ikke havde fraraadet Kongen at underskrive den Forfatningslov, som Ministeriet med en *ubegribelig Letsindighed*, understøttet af en til fanatisk Overdrivelse stimuleret Nationalitetsfølelse, havde mægtet at sætte igjennem, og som en af den skandinaviske Idee enten forført eller forblindet Presse havde skildret som den danske Selvtændigheds Bolverk.

also my own opinion. That I had reason to believe that the utmost delay which would be given would be one or two days more, — that measures were being taken to organize a movement on a very formidable scale to go to the Palace and demand the constitution (I had this from one of the »Meneurs») that there was yet time to turn the excitement to a good account and by yielding at once to derive advantage, popularity, and strength from the position. — This being once effected, the King might a little later call to His counsels men of more moderate opinions who would carry out his own conciliatory views, and thus it might be hoped that the bad effects which the present measure was calculated to produce in some quarters might by degrees be effaced. —

A council was summoned for one o'clock, and His Majesty, as I have already reported, then affixed his signature to the constitution. —

I trust I shall not appear to Your Lordship to have gone too far in my last conversation with Monsieur David. If so, I can only plead as my excuse that I acted from the conviction, which indeed must have been shared by every one who had a knowledge of the state of public feeling here, that things had gone too far to make it possible for His Majesty to suspend His signature

even temporarily. He must have yielded at last, or have risked the consequences of a revolution. By giving way after too long a delay His Majesty would have derived no benefit from the concession, but on the contrary would have irretrievably irritated and estranged His subjects, whereas by this timely compliance with their wishes he has gained their affections in a manner which I cannot but hope may be lasting, and may tend to the happiness of His Majesty's reign, and the welfare and interests of this country. —

Enhver, der selv blot flygtigt gennemlæser disse to beretninger, vil sikkert blive slaaet af, i hvilken grad de er ikke blot indbyrdes uoverensstemmende, men punkt for punkt direkte modsiger hinanden. Paget siger, at den første samtale fandt sted tirsdag morgen; David lader skinne igennem, at det var onsdag, men i alt fald ikke tidligere end sent tirsdag aften. Paget siger, at den anden samtale fandt sted onsdag morgen inden det afgørende statsraadsmøde kl 1—3;³⁰; ¹ David ligesaa udtrykkeligt, at det var efter statsraadsmødet, altsaa onsdag eftermiddag ved 4—5 tiden. David meddeler, at Paget i den første samtale udtalte, at han ikke kunde andet end at tilraade kongen at underskrive, medens Paget vil have gjort forskellige henstillinger netop gaaende ud paa at søge at faa underskriften udsat. Ud af den anden samtale har David kun hørt Pagets forsikring om, at den engelske

¹ Prof. Friis vil gerne efter den jourhavende adjudants protokol have tidspunktet for staatsraadsmødets begyndelse henlagt til kl. 12, skønt saavel Paget som Krieger og den østrigske gesandt angiver kl. 1 som tidspunktet derfor. Forklaringen er vel den, at den jourhavende adjutant i sin protokol har anført det klokkeslet, da han havde at finde sig paa slottet. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 172, anm. 3; 183 anm. 1. Saaledes maa ogsaa hans klokkeslet 16. novbr. forstaas. Ib. 145, anm. 2.

regering ikke vilde have fraraadet kongen at underskrive, medens sir Augustus efter sin egen skildring ganske anderledes har udfoldet sig i denne; først har han meddelt David den modtagne telegrafiske instruktion i en skærpet formulering, nemlig at den engelske regering tilraadede udsættelse af underskriften, omend den dog var tilbøjelig til at intervenere i sagen, men dernæst har han saa holdt et større foredrag, hvori han har anført alle de grunde, der efter hans private mening talte for, at kongen straks underskrev. For hvem holder Paget dette foredrag? For David, der efter sir Augustus egen forklaring allerede i den første samtale har været ganske klar over, at kongen maatte underskrive.

Naar to samtidige førstehaands-beretninger staar i en saa fuldstændig indbyrdes modstrid, har den kritiske forsker naturligvis kun eet at gøre, nemlig at undersøge, hvilke aarsagerne hertil er, thi kun ad den vej kan han naa frem til den bagved liggende virkelighed, hvis rekonstruktion er hans forskens maal. Prof. Friis har imidlertid ved gennemlæsningen af Pagets depesje af 19. novbr. faaet den besynderlige idé, at denne er egnet til at bevise, at Davids beretning af 2. decbr. er helt igennem rigtig, skrevet som den er for at tilintetgøre det udsprede uforskammede rygte, at kongen har søgt Englands raad, inden han underskrev. Dette skal nu bevises ved hjælp af Pagets beretning. Denne bevisførelse er hovedindholdet af prof. Friis afhandling; dens vanskeligheder bevirker de hundrede sider.

Vi ved alle fra utallige eksempler af en nu forældet og forladt historieforskning, hvortil det fører, naar historikeren vil forsøge paa at forene to aldeles modstridende kilder. Følgerne er, at han kun opnaar dette ved at øve vold mod kildernes indhold og tekst, og at det maal, han tilstræber, endda slipper ham af hænde, oftest uden at han selv mærker det. Prof. Friis afhandling afgiver alle eksempler derpaa.

For ikke at gaa formeget i detaljer skal jeg her kun kort anføre, hvorledes prof. Friis mener at komme ud over den absolute modstrid, der er mellem de to beretninger med hensyn til Pagets udtalelser i den første samtale. Prof.

Friis¹ giver først en meget korrekt oversættelse af Pagets depeche, hvorefter denne tilraadede udsættelse, dernæst gengiver han Davids »summariske» meddelelse om, at Paget ikke kunde andet end tilraade kongen at underskrive. Og saa anstiller prof. Friis følgende betragtning: »stemmer nu Davids summariske referat med Pagets udførlige? Af Pagets referat fremgaar, som det vil ses, *ikke*, at han *direkte* har sagt, hvad David gengiver med ordene: at gesandten ikke kunde andet end tilraade kongen at underskrive».

Denne iagttagelse er rigtig, dog at der i det indskudte ord direkte allerede ligger forplumring. Maaske har Paget da sagt det indirekte; dog, hvad er det: at sige noget indirekte? Vel kun at lade sin mening skinne igennem sin tale uden at fremsætte den i bestemte ord.

»Af Pagets referat fremgaar *kun* en spørgende henstilling om, hvorvidt det ikke var muligt med Halls indvilligelse at tilvejebringe en udsættelse».

Dette led i betragtningen er givet urigtigt, thi hele Pagets første udvikling gaar ud paa, at den engelske regering formentlig maatte ønske en udsættelse, og først da David skal have sagt, at en sanktionsnægtelse var en umulighed, fremkommer Pagets henstilling om en udsættelse med Halls billigelse.

Men efter saaledes at have forberedt sig selv og sine læsere paa det tredje og sidste led i betragtningen, gaar prof. Friis trøstigt videre dertil:

»*Dette peger imidlertid i retning af*» — en glimrende overgangsvending — »at Paget ikke vilde tilraade kongen at nægte underskrift, hvis en udsættelse af afgørelsen var uopnaaelig. *Det ligger overmaade nær at tro*, at drøftelsen af dette punkt er afsluttet med, at gesandten . . . har sluttet med at sige, at han under disse omstændigheder ikke kunde andet end tilraade kongen at underskrive».

Ja, saaledes forener man to modstridende kilder. Man lægger dem simpelthen sammen. Forvandlingen sker; Paget har alligevel tilsidst i samtalen sagt netop de ord, som han

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 164—167. Udhævelserne af mig.

efter sin egen samtidige beretning by all means netop *ikke* vil have sagt i den *første* samtale.

Særdeles interessant er det herved at bemærke, at dette indirekte, der optræder som en mulighed i betragtningens første led, i den sidste sejrige udgang aldeles er glemt. Det er blot blevet staaende som et rudiment af et standpunkt, ud fra hvilket forfatteren fra først af har tænkt sig, at de modstridende beretninger i nødsfald maatte kunne forenes. Men under den videre udvikling kommer det til at ligge forfatteren overmaade nær at tro, at Paget tilsidst har talt direkte og aabent; saa behøves det indirekte ikke mere. Naar Hvitfeldt har en svensk kilde, der siger, at kong Albrecht og de andre fanger fra slaget ved Åsle fremstilledes for dronning Margrete i Lødøse, og en tysk, der siger, at det var i Bahus, forener han dem ved at skrive, at fangerne førtes gennem Lødøse til Bahus, hvor dronningen var. Efter ganske samme recept forener ogsaa prof. Friis de modstridende kilder.

Det er imidlertid modstriden i tidsangivelserne for samtalerne, som er den afgørende hindring for ethvert forsøg paa at forene de to beretninger.

David henlægger den første samtale til onsdag morgen; Paget angiver tirsdag morgen som tidspunktet derfor. Denne betydelige vanskelighed kommer prof. Friis udover ved ganske simpelt at acceptere Pagets tidsangivelse og helt skyde Davids tilside. Han begynder altsaa med aldeles at undertrykke den ene beretning; men da hans maal dog er at vise deres overensstemmelse, søger han at knytte Pagets tidsangivelse sammen med Davids beretning ved en antagelse om, at den samtale mellem kongen og David, som Paget hentyder til som havende fundet sted aftenen før, er den, som ogsaa David har refereret, og som endte med, at kongen rakte ham sin hand og sagde »De vil ikke bryde staven over mig, ifald jeg underskriver». Det er af disse kongens ord og af Davids følgende bemærkning om, at kongen underskrev næste dag, aldeles klart, at denne samtale maa have fundet sted tirsdag aften, som jeg ogsaa har paavist i min tidligere afhand-

ling¹. Men der er, som prof. Friis allerede har bemærket ved udgivelsen af Davids optegnelser i 1914², her en uklarhed i Davids tidsangivelse, idet der af hans forudgaaende bemærkninger kunde synes at være en svag mulighed for, at denne samtale fandt sted mandag aften. Prof. Friis, der har sat sig til maal at forene de to beretninger, er tvungen til at gribe denne svage mulighed: denne samtale har fundet sted mandag aften.

Men dette halmstraa fører ham rigtignok ud i frygtelige konsekvenser. For det første maa han ganske aabent stryge de følgende sætninger hos David, der viser, at tidspunktet var tirsdag aften. Det gør han virkelig med koldt blod; man høre hans egne ord: »de to nævnte sætninger forvirrer den kronologiske orden i Davids beretning om samtalerne med kongen og Paget; *ser man bort fra dem*³, er den kronologiske orden fuldstændig og korrekt». Ja, det er naturligvis klart, dær har prof. Friis genfundet det gamle probate middel for historikeren til at skaffe overensstemmelse tilveje mellem to modstridende beretninger: han skal blot se bort fra alle de sætninger i den ene beretning, der strider mod den anden, saa skal det nok gaa.

Men dernæst tvinger denne antagelse ham videre til at maatte hævde, at altsaa havde kong Christian 9. allerede mandag aften besluttet sig til at underskrive novemberforfatningen. Endogsaa denne konsekvens af sit standpunkt tager prof. Friis uden at blinke: »for det første er Davids indtryk mandag aften, at kong Christian allerede da, før der for ham forelaa nogetsomhelst om Englands stilling, havde taget sit standpunkt, sandsynligvis helt rigtigt. Kongen maa paa dette tidspunkt ved sine søndags og mandags forhandlinger med Hall og med statsraadet ... være kommet til det resultat, at der ingen mulighed var for at nægte at underskrive»⁴. Men denne antagelse er jo aldeles umulig efter alt, hvad vi

¹ Scandia I, 134—135, 140.

² Dansk hist. Tskr. 8 R. V, 52, anm. 1 og 3.

³ Udhævet af mig. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 150—151.

⁴ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 185—186.

ved om endnu tirsdagens begivenheder. For blot at nævne en eneste ting: hvorfor i alverden gav kong Christian da ikke Københavns magistrat og borgerrepræsentation, da de næste dag kørte op i 22 kareter til det gule palæ for i efterligning af 1848 at bede kongen om at underskrive, dem et svar af samme art som Frederik 7.s: hvad De anmoder om, mine herrer, har jeg allerede besluttet. Hvilken folkejubel vilde muligvis ikke da ogsaa have ombølget Christian 9. Men derom var der ikke tale¹.

Min kollega prof. Fabricius tillod sig i en omtale af min afhandling Hall og David den almindelige bemærkning om mig: »historikeren maa have forsøgt at indleve sig i hele den tid, indenfor hvilken han behandler et enkelt punkt. Der maa i hans sjæl være bundfældet et vist almindeligt indtryk, hvortil det enkelte resultat ikke maa staa i modsætning». Denne bemærkning gentager prof. Friis helt begejstret i tilknytning til en egen bemærkning om mit mangelfulde kendskab til datiden². Jeg følger mine kollegers polemiske form saa vidt, at jeg i denne forbindelse tillader mig at returnere bemærkningen til prof. Friis, hvem den i dette tilfælde, som netop paavist, tilkommer i aand og sandhed. Prof. Friis har desværre ikke forsøgt at indleve sig i tirsdagens begivenheder, de har ikke i hans sjæl bundfældet et vist almindeligt indtryk, der kunde hindre ham i at antage, at kongen allerede mandag aften havde besluttet sig til underskrift — et forskningsresultat der staar i fuldstændig modsætning til alt hvad vi ellers ved derom.

Hvad tidspunktet for den anden samtale angaar, erkender prof. Friis selv, at vanskelighederne ved at forene de to beretninger er næsten uovervindelige. David siger altfor bestemt, at den fandt sted onsdag efter staatsraadet, Paget altfor bestemt, at den fandt sted onsdag før statsraadet. Ja, hvad kan nu en historiker gribe til, naar han i et saadant dilemma er i den

¹ Neergaard: Under Junigrundloven II, 875—876. Dansk hist. Tskr. 8 R. V, 103.

² Berlingske Tidende 1928 26 apr. aftenr. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 226; jfr. om min uvidenhed 219, 221 og passim.

tvangssituation, at han skal fastslaa overensstemmelse mellem de to kilder. Naturligvis til at formene, at »Davids samtale med Paget onsdag »morgen« kan overmaade vel være ført nogenlunde *samtidig med*¹ statsraadsmødets begyndelse, i hvert fald være begyndt stærkt op mod kl. 1, ja efter kl. 1 og være færdig henimod 2-tiden. Baade Paget og David maa . . . være gaaet ud fra, at kongen vilde og maatte underskrive i dette statsraad. Paget kan da i sin beretning til London have fastholdt, at beslutningen ikke *var* udført, da han talte med David; David paa sin side havde holdt sig til, at Paget, da samtalen førtes, just mens statsraadet holdtes, var fuldt paa det rene med kongens standpunkt, og dette har han da givet det *formelt helt urigtige, men reelt ikke meget urigtige*¹ udtryk, at Paget vidste, at kongen i statsraadet havde underskrevet».

Ogsaa denne fremgangsmaade til sammensmeltning af modstridende kilder er fra gammel tid velkendt. Naar den ene kilde siger *før*, den anden *efter*, skal historikeren blot sige *medens*. Saa opnaar han nemlig at faa en helt splinterny kendsgerning frem, for hvilken der ikke er hjemmel i nogen af hans kilder, og som derfor under alle omstændigheder maa være urigtig — men som han mener at kunne fremsætte som rigtig, fordi den forener begge de modstridende kilder.

Saaledes argumenterer prof. Friis virkelig i sit forsøg paa at føre bevis for, at Pagets beretning af 19. novbr. og Davids af 2. decbr. 1863 er helt overensstemmende.

Prof. Friis summerer op:

»Resultatet af min foregaaende undersøgelse er, at Davids beretning af 1863 om samtalerne i dagene fra 15.—19. novbr. er i alt væsentligt rigtig og paalidelig. Hans beretning af 1874 er paa de afgørende punkter, hvor den strider mod den tidligere, urigtig. Prof. Arup er i sin i Scandia offentliggjorte afhandling kommet til det stik modsatte resultat Det har nu imidlertid ved min foregaaende dokumenterede undersøgelse vist sig, at Davids beretning af 2. decb. 1863 er i alt væsentligt rigtig. Men selv om man

¹ Udhævet af mig. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 189.

paa de punkter, hvor der som ovenfor paavist kan være mulighed for en tendens, vil antage tilstedeværelsen af en saadan, da er denne tendens af en helt anden art end den af prof. Arup paastaede »bevidste usandfærdighed« »Det kunde derefter forsvares ikke at gaa videre ind paa prof. Arups afhandling»¹.

Ja, saa mange er ordene, hvormed min ærede kollega mener at kunne give en retsindig vurdering af min afhandling.

Allerede af disse ord fremgaar dog, at prof. Friis ikke er helt tilfreds med sin egen bevisførelse. Der bliver dog selv efter den noget tilbage, som ikke er helt bragt i orden; der er dog endnu mulighed for en tendens i Davids beretning. Hvor gerne prof. Friis end med Paget vil have lagt denne ærgerlige anden samtale til onsdag morgen, maa man dog indrømme ham, at hans egen forklaring om, at samtalen fandt sted samtidig med statsraadsmødet, end ikke tilfredsstiller ham selv. Han siger: »det fremgaar tydeligt af Davids beretning, at han har lagt vægt paa at konstatere, at hans onsdagssamtale var ført saa sent, at han ikke før Christian 9.s underskrift havde kunnet meddele kongen noget om den engelske regerings telegram. Det er fuldt tilladeligt at skønne, at Davids tidsangivelse er urigtig, og videre at urigtigheden beror paa en tendens», siger prof. Friis endogsaa selv².

Men det er jo kun netop dette efter prof. Friis egen mening endnu tilladelige skøn, hvis rigtighed jeg i min tidligere afhandling har tilladt mig at bevise. David satte sig 2. decbr. 1863 til sit skrivebord for at nedskrive en beretning, der skulde vise, at det udsprede uforskammede rygter, at kongen først havde underskrevet *efter* at have spurgt det engelske hof om, hvad han skulde gøre, var urigtigt. Det var hovedsagen, og for at denne Davids paastand skal være rigtig, kræves, som prof. Friis rigtigt ser, at enhver mulighed for, at kongen kan have erfaret den engelske regerings raad inden det statsraadsmøde, hvori han underskrev, er udelukket. I denne forbindelse er tidspunkterne for samtalerne

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 209, 212.

² Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 183, 188.

mellem David og Paget ligegyldige; spørgsmaalet er kun: fik kongen inden underskriften gennem David meddelelse om den engelske regerings mening? Derfor generer Pagets meddelelse om, at den anden samtale mellem ham og David fandt sted onsdag morgen, prof. Friis saa stærkt; denne tidsangivelse aabner endnu mulighed for, at David fra Paget kan have givet kongen meddelelse om den engelske regerings opfattelse — i saa fald er og bliver Davids decemberberetning dog usandfærdig i dette punkt.

Og hvad saa med Davids beretning af 1874? I 1914 for-kastede prof. Friis den saa lidt, at han endogsaa anførte¹, at efter den var David allerede i samtale med sir Augustus 15. novbr. Ogsaa nu forstaar prof. Friis, at hvis man antager rigtigheden af denne meddelelse, faar dette de vidt-rækkende konsekvenser, at man maa anse begge de sam-tidige beretninger af David og Paget for urigtige.

For nu at mistænkeliggøre Davids beretning af 1874 gaar prof. Friis ud i en hel fantasi. Det er rigtigt nok, at David i 1874 med urette tror, at Russells svartelegram var ankommet allerede mandag morgen, saa at han da kunde meddele kongen det, men denne fejlhuskning har jeg allerede berigtiget². Det er da ganske formaalsløst, at prof. Friis anstiller en stor gendrivelse af sin egen tanke om, at der 15. og 16. novbr. skulde være vekslet hemmelige telegrammer mellem den engelske gesandt og den engelske regering og saa paa grundlag af denne af ham selv opfundne og af ham selv gendrevne formodning drister sig til uden videre bevis-førelse at slutte, at »dermed følger, at Davids beretning af 1874 om samtalerne med Paget maa pure forkastes»³.

Der bestaar nu engang det mærkelige forhold mellem de to Davidske beretninger, at de i den grad strider imod hinanden for hovedpunktets vedkommende, at man, naar man antager den ene af dem for rigtig, maa redegøre for aarsagen til, at den anden er usandfærdig. Naar prof. Friis

¹ Dansk hist. Tskr. 8 R. V, 52, anm. 3.

² Scandia I, 137—140.

³ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 203—206.

holder for, at beretningen af 1863 er rigtig, skylder han os en forklaring af Davids motiv til at skrive sin da aldeles usandfærdige beretning af 1874. En saadan forklaring søger prof. Friis da ogsaa at give, men den er rigtignok meget svævende og usikker. Den begynder med almindelige hen-visninger til »tidsafstanden, alderens indvirkning ved hukom-melsestab og erindringsforskydning samt yderligere den ænd-ring, der siden 1863 var sket i Davids stilling til kong Christian 9., fra venskab og tillid til skuffelse, bitterhed og skarp kritik af kongens karakteregenskaber». Ja, her begynder prof. Friis at nærme sig den eneste mulige forklaring af beretningen af 1874, hvis den er urigtig. Saa kan dens usandfærdighed nemlig kun forklares som udslag af den lidenskabelige bitterhed, som David nu i 1874 nærrede mod Christian 9. Men næppe skimter prof. Friis denne forkla-ring foran sig, før han ængstelig og usikker atter viger langt tilbage: »den gamle beretter følte sig ubevidst tilskyndet til at forøge og anskueliggøre sin virken til fordel for den siden utaknemlige», men »nogen aarsag til formodning om en bevidst tendentiøs forvanskning i 1874 foreligger ikke»¹.

Hvad er nu dette for en tale at føre? Her mangler ganske den nødvendige stringens og konsekvens i den til grund for talen liggende tænkning. Vi ved dog, hvilken kendsgerning vi her drøfter: stik imod sin egen beretning af 1863 siger David i 1874, at det trods denne alligevel er sandt, at kong Christian 9. først søgte den engelske regerings raad, inden han underskrev, og at han, David, var mellem-mand derved og derfor med fuld sikkerhed kan give efter-tiden meddelelse herom. Prof. Friis har aabenbart ikke gjort sig klart, hvilken hæslig beskyldning mod David der ligger i hans antagelse af, at dennes beretning af 1863 er rigtig. I saa fald er David i sit 81. aar naaet til et saadant højdepunkt af ondsindethed og gammelmandshad, at han ikke har taget i betænkning mod bedre vidende, med vel-beraad hu skriftligt at formulere denne aldeles løgnagtige paastand om sin tidligere ven. Jeg siger det i saa stærke

¹ Udhævet af mig. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 206—209.

ord for at fastslaa, at her hjælper ikke løs tale om ubevidst tilskyndelse uden nogensomhelst bevidst tendens. Nej, en saa oplagt, frit opfundet løgn er og bliver en bevidst tendentiøs forvanskning ogsaa i en firsindstyveaarig mands mund, end-sige pen. Det er denne afgrund, en stringent tænkning over konsekvenserne af at antage, at Davids beretning af 1863 er rigtig, fører historikeren hen til — det er forstaaeligt, at prof. Friis i sidste øjeblik viger tilbage fra afgrunden, skønt han burde styrte sig deri.

Her maa det ikke glemmes, at Davids beretning af 1874 er meget omfattende, idet den skildrer hele ministeriet Bluhmes tid helt op til det 1865 afløses af ministeriet Frijs. Det er en klar og meget interessant beretning til dansk politik i disse aar, skrevet af den mand, der da var landets finansminister og vel oftest dets faktiske konseilspræsident. Dens hovedemne er skildringen af Davids forhold i disse egenskaber til kongen og hoffet; en vis bitterhed hos forfatteren mod kongen mærkes helt igennem, men giver sig intetsteds saadanne udtryk, at antagelsen af en saa formidabel indledningsløgn ligger indenfor mulighedernes grænser. Ja, heller ikke »tidsafstanden» eller »alderens indvirkning ved hukommelsestab og erindringsforskydning» er momenter, der kan komme i større betragtning hos den, der gennemlæser den hele beretning.

Nej, Davids meddelelse af 1874 om, at han søndag aften 15. novbr. 1863 i kong Christians ærinde havde en samtale med den engelske gesandt sir Augustus Paget for at formaa denne til at indhente en tilkendegivelse fra den engelske regering om dennes syn paa spørgsmaalet om kongens underskrift paa novemberforfatningen bliver staaende som et førstehaandsvidnes meddelelse om en urokkelig historisk kendsgerning.

Heraf følger, at saavel Davids beretning af 2. decbr. som Pagets depesje af 19 novbr. 1863 paa dette afgørende hovedpunkt maa være urigtige¹. Men desuden har jeg ovenfor

¹ Dette indser prof. Friis mærkeligt nok selv, Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 205: hvis man vil anse Davids beretning af 1874 for rigtig, bliver der ingen anden mulighed tilbage end at forkaste de to samtidige, helt primære (*sic*) kilder, beretningerne af november—december 1863.

paavist, at de indbyrdes er aldeles modstridende. Vi maa gaa over til at drøfte de eneste spørgsmaal, der kan rejse sig heraf for den kritiske historiker og som er: hvorfor er de urigtige? og hvorfor er de modstridende?

Hvorfor Davids beretning af 1863 er urigtig, har jeg paavist i min tidligere afhandling. Men hvorfor er Pagets depesje urigtig?

Sir Augustus Paget var siden 1859 engelsk gesandt i København. Han havde, som det næsten altid gaar gesandter i fremmede lande, der jo kun ønsker helt at forstaa det folks tankegang, hos hvilket de er akkrediterede, i den grad levet sig ind i det herskende nationalliberale tænkesæt, at han i krisedagene 1863 var en overbevist tilhænger af ministeriet Hall og aldeles enigt med dette i, at novemberforfatningen maatte underskrives og gennemføres. Dertil kom yderligere, at han nærede en aldeles afgjort modvilje mod tyskerne og ganske særligt mod Bismarck: »he appears to me in the light of a lying scoundrel who is trying to trick us all», skrev Paget 19. novbr. 1863 til sin engelske kollega i Berlin¹.

Da han samme dag skrev sin depesje til sin regering, havde han imidlertid haft den ubehagelige oplevelse 17. novbr. at modtage et telegram fra denne, hvori earl Russell bestemt udtalte som den engelske regerings opfattelse, at kong Christian 9. helst burde udsætte sin underskrift paa novemberforfatningen. Intet under, at sir Augustus blev nervøs; telegrammet viste, at han befandt sig i fuldstændig uoverensstemmelse med sin regering. Slemme var det, at han i de foregaaende dage havde udtalt sig til forskellige betydende personligheder ud fra sin egen opfattelse; til David havde han søndag aften sagt, at efter hans private mening burde kongen underskrive; dette havde han mandag formiddag gentaget overfor den preussiske gesandt Balan. Men værst var det, at han ud fra denne sin forblindede tro paa, at han hermed var i overensstemmelse med sin regering, haardnakket havde nægtet at indhente en meningstilkendegivelse fra denne. Hvilket held, at han dog paa dette punkt havde givet efter for Davids

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 164.

henstilling; nu havde han faaet at vide, hvor hans regering stod — og desuden var jo nu heldigvis det hele spørgsmaal løst ved, at kongen onsdag 18. novbr. havde underskrevet.

Da derfor sir Augustus Paget 19. novbr. satte sig til at skrive en depesje til sin regering om de sidste dages begivenheder, havde han mange omstændigheder at tage i betragtning. Først og fremmest maatte det skjules, at han selv i de foregaaende dage havde befundet sig i uoverensstemmelse med sin regering; paa den anden side kunde han ikke undlade at give sin regering et fyldigt indtryk af, at hans, Pagets, mening om, hvad de politiske forhold i Danmark krævede, dog var saa langt rigtigere, end hvad den mente derom. Dernæst var der Davids henvendelse. Den kunde ikke lades uomtalt, da den var et saa vigtigt incident i dansk politik; men da den var saa højst fortrolig, og en publicering af den kunde faa saa højst alvorlige følger for David, maatte sir Augustus meddele sin regering den i en meget tilsløret form. Endelig maatte den engelske regering ikke faa den formening, at Paget med vilje ikke havde søgt dens instruktion, eller at det var efter Davids opfordring, at han havde søgt den; heldigt derfor, at Balan var mødt op mandag formiddag¹, saa at Paget kunde søge et motiv til sit telegram i indledningsætningen: Prussia has remonstrated.

I hvilken grad Paget følte sig æresforpligtet til at skjule Davids henvendelse, ses bedst af, at han, da hans depesjer i febr. 1864 skulde offentliggøres i blaabogen Denmark and Germany til parlamentet, ikke noget øjeblik tog i betænkning at forfalske aftrykket deri af en depesje af 18 novbr. ved at stryge en vending, hvori endda kun løst omtaltes: those with whom he — kong Christian — is in the habit of conferring². Det er ogsaa ud fra dette motiv, at han i sin depesje af 19. novbr. lader David allerede i den første samtale indtage det standpunkt, at efter hans, Davids, mening maatte kongen

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 159.

² Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 195; 238, anm. 1.

underskrive novemberforfatningen¹. Ogsaa saaledes dækkede han David, men ogsaa dette er en bevidst usandfærdighed fra Pagets side overfor sin regering; alt dette er imidlertid fra Pagets synspunkt politisk nødvendige usandfærdigheder.

Lad mig her indskyde: naar jeg med forkærlighed bruger udtrykket bevidst usandfærdighed, er det alene, fordi jeg mener, at i betragtning af det clair-obscur af sandhed og løgn, hvori menneskene henlever deres liv, er det nødvendigt, at forskeren ved sin undersøgelse bruger dette udtryk for bestemt og nøjagtigt at karakterisere en beretning og beretters indstilling i det øjeblik, han skrev den. Det er i min mund alene et teknisk-kritisk udtryk. En moralsk vurdering af beretningerne eller beretterne er ganske uden interesse for den historiske undersøgelse.

Desuden er, som alle bekendt, saadanne vurderinger højst difficile. David skrev for at dække sig selv og sin kongelige ven, Paget skrev for at dække sig selv og David, fordi kong Christian havde vist David og denne Paget saa stor fortrolighed og tillid. Retfærdiggør formaal og nødvendighed aaben usandfærdighed i den store politik? Lad os overlade besvarelsen af dette spørgsmaal til moralfilosofen, hvis hverv det er, og til rigsdagsmænd, der ogsaa nu og da yder pudsige bidrag dertil.

Min ærede kollega er tydeligt nok anderledes indstillet paa dette punkt, en vis indignation over mit udtryk kommer ofte frem i hans afhandling og synes at skulle vise, at han har større tro paa menneskene og overbevisning om deres sandfærdighed end jeg². Prof. Friis er dog mærkeligt nok et

¹ Det er ganske ejendommeligt, at David paa sin side ogsaa tillægger Paget den stik modsatte mening af den, han i virkeligheden havde, naar han siger, at denne mystiske ven, der besøgte ham tirsdag aften, havde fortalt ham, som »noget aldeles paalideligt, at Paget havde betegnet det som et højst farligt skridt for kongen — at stadfæste forfatningen — noget som alle, der var ham hengivne, maatte fraraade H. M.» Man ser heraf, hvorledes den ensartede tendens giver samme udslag.

² Saaledes Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 218: »en objektivt dømmende historiker bør være meget varsom med uden forbehold at paastaa, at aarsagen er den bevidste hensigt at tale usandhed, paa alle maader og ved alle midler

øjeblik inde paa den tanke, at Paget kunde have retusjeret sin depesje af 19. novbr. under ønsket om at dække den modsætning, hvori han befandt sig til sin regering, men han afviser den øjeblikkeligt med den begrundelse, at Pagets samlede og private korrespondance giver indtryk af »stor redelighed». Det er dette prof. Friis almindelige indtryk af Pagets almindelige redelighed, der skal være endeligt afgørende til at hæve enhver formodning om, at Pagets depesje af 19. novbr. kan have været usandfærdig. Og ganske saaledes ogsaa med David; det er helt rørende, hvad prof. Friis efter Fædrelandets nekrolog ved at anføre om hans redelighed og sandhedskærlighed¹. For prof. Friis som i sin tid for Edv. Holm synes der at være to slags mennesker, de der taler sandhed og de der taler usandhed. Ja, om det var saa nemt. Det er imidlertid den hele metode, der er urigtig. Prof. Friis danner sig som Edv. Holm et skøn over beretternes sandfærdighed og indstilles derved til sin vurdering af deres beretninger; medens den eneste forsvarlige metode naturligvis er ud fra en kritisk gennemprøvelse af beretningernes sandfærdighed at danne sig et skøn om beretternes i det givne øjeblik. Det er denne kritiske fremgangsmaade, man følger i den historiske kritiks arbejde med middelalderhistorie, og den bør ganske sikkert ogsaa overføres til det kritiske arbejde med de sidste aarhundreders historie.

Nej, det var utvivlsomt ud fra de førnævnte forudsætninger, sir Augustus 19. novbr. 1863 skrev sin depesje til sin regering og derfor har den det indhold, den har. Han paaviser heri, at han straks fra først af har givet udtryk netop for sin regerings mening, hvilket lykkes ham ved at give et referat af sine udtalelser til David i den første

at tilsløre sandheden. Nogen menneskekundskab lærer, at der ofte er andre forklaringsmuligheder. Historikeren bør ikke blot være varsom med ros over de døde, men ogsaa med sin dadel, saafremt der skal skabes tillid til hans domme». Saa dybt er svælget mellem min ærede kollegas og min opfattelse af, hvad der er den historiske forskers pligt, at i disse faa sætninger synes der mig at tilraades forskeren alle de fejl, hvori han efter min mening ikke bør gøre sig skyldig.

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 187, anm. 2; 217—219.

samtale, der ved sine henstillinger om udsættelse aldeles dækker dennes, men ikke hans egen. Dernæst udtaler han nu overfor sin regering, at det er den preussiske gesandts henvendelse til ham mandag morgen, der han givet ham foranledning til at sende sin telegrafiske anmodning om instruktion. Det er for yderligere at understrege dette, at han i fuld loyalitet overfor den ham af David viste fortrolighed henlægger sin første samtale med denne til tirsdag morgen, nemlig til et tidspunkt efterat han allerede havde sendt sit telegram til London. Dette er det afgørende punkt, som sir Augustus har villet have frem i sin depesje; denne tidsangivelse, tirsdag morgen, dækker baade ham og David.

Men ogsaa hvad den anden samtale angaar, er sir Augustus meget forsigtig. Han siger naturligvis ikke, at han straks efter telegrammets modtagelse tirsdag eftermiddag meddelte dettes indhold til David; det vilde have givet den engelske regering et indtryk af en altfor stor intimitet mellem dens gesandt og en mand, der, hvor fremragende han end var, dog var helt en privatmand og tilmed en fjende af den siddende regering. Derfor lader sir Augustus i sin depesje nogen tid forløbe og tilkalder kun David ved brev; det er først onsdag morgen, at David og han atter taler sammen. Referatet af denne anden samtale er i virkeligheden ikke andet end et stort forsvar for sir Augustus egen bestemte formening om, at under den forhaandenværende krise kunde kong Christian ikke gøre andet end underskrive. Han maatte, siger Paget, have givet efter tilsidst eller ogsaa have risikeret følgerne af en revolution. Forsvaret for sin opfattelse har Paget meget behændigt i sin depesje sat op i to tempi. Den første del fremtræder som udtalelser til David, den anden som udtalelser til den engelske regering, der har vist sig at være uenig med ham. Her har Paget ganske vist den trumf i baghaanden, at kongen nu virkelig havde underskrevet, hvilket viser, at selv kongen var blevet klar over, at Pagets opfattelse af stillingen var den rigtige. Men han erkender, at hans private mening er i modstrid med hans regerings, og derfor gør han sin udenrigsminister earl Rus-

sell den undskyldning, der ligger i, at han overfor ham udtaler en forvisning om, at earl Russell ikke vil mene, at han er gaaet for vidt i sin *sidste* samtale med hr. David, nemlig ved at udtale, at ogsaa efter hans, den engelske gesandts, private formening burde kongen underskrive.

Udmærket har sir Augustus Paget forstaaet at sætte sin despesje af 19. novbr. op, saa at han derved baade fik meddelt sin regering, at han havde ført samtaler med David, hvad han ikke kunde undgaa, og dog fik lagt disse samtaler saaledes i tid og refereret dem saaledes i indhold, at hans despesje ikke kompromitterede hverken David eller ham selv.

Og dog har han ikke været forsigtig og eftertænksom nok. Den senere historiske betragter, der har den fordel fremfor det engelske udenrigsministerium i novbr. 1863, at han kender andre kilder til disse dages begivenheder, kan nu næsten 70 aar efter let finde et par træk i Pagets despesje, der tydeligt viser, at hans kronologi maa være urigtig.

I sin beretning om, at han i den første samtale tirsdag morgen fremsatte den tanke for David, at det maaske kunde lykkes at bevæge Hall til at tage ansvaret for, at kongen udsatte sin underskrift, indskyder han, at David hertil svarede, at kongen ikke havde gjort en saadan henstilling til Hall. Denne bemærkning af Paget er prof. Friis højst ubekvem, fordi han naturligvis som alle andre ved, at denne tanke maa kong Christian 9. allerede søndag aften have fremsat overfor konseilspræsidenten og derefter gentagne gange senere inden tirsdag formiddag. Men selv denne alvorlige kronologiske fejl foranlediger dog kun prof. Friis til i en note¹ at forsøge en anstrengt bortforklaring af bemærkningen, der naturligvis hører hjemme i den samtale, der blev ført søndag aften 15. novbr.

Saaledes har Paget i sin despesje ogsaa en bemærkning, som han vil have fremsat i onsdagssamtalen, om arbejdet med at organisere en bevægelse for at gaa til slottet og forlange stadfæstelse af forfatningen, som han kendte fra en af

iscenesætterne; sikkert er der her tale om Københavns kommunalstyres optog til det gule palæ om tirsdagen, og ogsaa denne bemærkning viser saaledes hen til et tidligere tidspunkt end enten onsdag eller tirsdag — nemlig til søndag aften 15. novbr.

Uoverensstemmelserne mellem Pagets beretning af 19. novbr. og Davids af 2. decbr. 1863 finder udfra denne kritiske betragtning ganske let deres fælles ensartede forklaring. Begge berettere har hver især deres bestemte tidspunkt, efter hvilket deres indbyrdes samtaler skal lægges. For David er det givne tidspunkt egentlig og helst efter kongens underskrift i statsraadet onsdag, men i alt fald efter hans beslutning om at underskrive tirsdag aften; derfor lægger han samtalerne til onsdag morgen og eftermiddag. For Paget er det givne tidspunkt efterat han havde afsendt sin telegrafiske anmodning om instruktion mandag eftermiddag, derfor lægger han den første samtale med David til tirsdag morgen. Naar Paget derimod saa særligt udhæver, at den anden samtale med David dog fandt sted onsdag morgen før statsraadet, finder dette sin forklaring i, at han vil meddele sin regering, at han, da han nu engang har ført den første samtale med David, saa ogsaa har sørget for, at denne fik kendskab til den engelske regerings opfattelse endnu inden statsraadet, altsaa endnu i tid til, at ogsaa han kunde meddele kongen den. I virkeligheden er den af Paget, men ikke af David omtalte anden samtale sikkert ført tirsdag eftermiddag, medens den af David, men ikke af Paget omtalte samtale onsdag eftermiddag efter statsraadet er en tredje samtale.

Saaledes finder da alle urigtigheder i de to beretninger og deres indbyrdes uoverensstemmelse let og naturligt sin forklaring, saasnart forskeren gaar den kritisk rigtige vej, nemlig søger aarsagerne til, at to ganske samtidige beretninger af selve de to handlende personer er i en saa absolut indbyrdes modstrid, hvilke aarsager under de givne omstændigheder alene er at finde i den forskellige tendens, ud fra hvilken de to berettere hver især med bevidst usandfærdighed har forfalsket sin beretning.

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 166, anm. 1.

Derimod: at bortforklare modstriden, at søge at gøre beretningerne overensstemmende og forene dem, det er kritisk set et aldeles haabløst foretagende, der maa begyndes ud fra urigtige forudsætninger, fortsættes gennem en urigtig argumentation og ende med et fortvivlende urigtigt resultat. Derfor og saaledes falder prof. Friis »dokumenterede undersøgelse» uhjælpeligt sammen i sig selv.

II.

»Det kunde derefter forsvares ikke at gaa videre ind paa prof. Friis afhandling». Paa nogle punkter bringer den dog en og anden ny efterretning, som forfatteren imidlertid ikke har formaaet at sætte i den rette belysning; paa andre punkter har han ganske misforstået enten min argumentation eller den faktiske politiske situation. Disse punkter af krisen i 1863 skal jeg da her kort omtale, idet jeg tillader mig at forudsætte, at min tidligere skildring af dens hovedmomenter og min analyse af dens karakter er læseren bekendt.

Prof. Friis meddeler fra Bluhmes privatarkiv en billet fra prins Christian, dateret søndag, hvori denne beder ham om en samtale i løbet af formiddagen med angivelse af, at efterretningerne fra Frederik 7. er »højest foruroligende». »For ikke at vække opsigt skal porten til Larsens plads staa aaben»; en interessant bemærkning, fordi den viser, at prins Christian fuldtud forstod, at nu, da det naarsomhelst kunde blive ham, der var konge, kunde hans samtaler med uansvarlige raadgivere blive farlige baade for ham og dem. Prof. Friis bemærker: det synes derefter, som om kongen og Bluhme har talt sammen om søndagen før tronskiftet, og glemmer derved, at de af ham selv udgivne Kriegerske dagbøger bringer beviset herfor, idet Krieger under 15. novbr. 1863 noterer: Hagemann, som i formiddags vilde hilse paa prindsen, blev ikke modtagen, da Bluhme var der¹. Alle-

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 196, anm. 1. Krieger II, 339.

rede i denne samtale har Bluhme vel nægtet at danne ministerium i tilfælde af tronskifte, men han har da eller senere givet prins Christian det raad i forfatningsloven at faa indsat et lignende forbehold med hensyn til Holstein, som i grundloven af 1849 var blevet indsat med hensyn til Slesvig. At han har givet dette raad, meddeler Bluhme selv den øst-rigske gesandt tirsdag eller onsdag morgen, og dette Bluhmes raad fulgte kongen, da han, som prof. Friis nu har oplyst, i statsraadmødet 18. novbr. henstillede, om man ikke i indledningen til den nye forfatning kunde udtale »en erkendelse af muligheden af en tilslutning af Holstein og Lauenburg efter kundgørelsen af 6. novbr. 1858 saaledes, at det altsaa ikke er udelukket, at en helstat atter kan komme i stand». Men ministrene udtalte »af forskellige grunde betænkeligheder ved noget saadant»; det havde været ganske ønskeligt, at prof. Friis havde meddelt os noget af ministrenes argumentation¹. Men der er vel næppe tvivl om, at Bluhme og kongen ikke fuldt har forstået, at deres forslag bundede i enevældens tankegang og var uforenelig med rigsraadets magt under den frie forfatning. Naar rigsraadet havde vedtaget en grundlovs ordlyd, kunde statsraadet naturligvis ikke, selvom det var det overladt at forfatte indledningen dertil, deri indsætte forbehold, som stred mod rigsraadets mening med hele loven. Heller ikke var der nogen af Hans Majestæts daværende ministre, der vilde paraferere loven med et saadant forbehold i indledningen.

Man faar herved forskellen mellem Bluhmes og Davids stilling og forhold til kongen lidt tydeligere frem. Bluhme staar for kongen som den klogeste raadgiver, men han er ogsaa den forsigtigste. Han udtaler overfor den østrigste gesandt, at han overhovedet ikke har talt med kongen siden dennes tiltrædelse; sikkert rigtigt nok, men noget jesuitisk; han er fra først af bestemt paa ikke at løbe nogen risiko. David derimod er den ivrige og frygtesløse ven; han tror søndag aften og stadig senere paa muligheden af minister-

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 174—175.

skifte- og sanktionsnægtelse; derfor gaar han straks søndag aften til Paget for at fremskaffe Englands raad dertil.

Paa hvilket tidspunkt søndag aften taler han med Paget? Det har altid syntes mig et mærkeligt og vanskeligt punkt i Davids beretning af 1863 blandt de mange vanskelige punkter, den indeholder, at kongens samtale med ham virkelig skal have strakt sig uafbrudt over to samfulde timer, lige fra kl. 7 til kl. 9. I sin beretning af 1874 siger han, at det var ham, der meddelte Paget, at kong Frederik 7. var død, hvad denne endnu ikke vidste. Prof. Friis har nu oplyst, at i en depesje af 16. novbr. meddeler sir Augustus sin regering: a bulletin signed by the doctors and dated Glücksborg at 3 o'clock yesterday, as I had the honour to communicate by telegraph, spoke as if the king still was alive. I inclose it herewith, but I am unable to account for the circumstance. The fact of His Majesty's decease was not generally known until late last night, and orders had been given at the Telegraph Office to stop all despatches announcing the fact¹. Hvilket tidspunkt er late last night? Efter Engelstofts optegnelse fra næste morgen var det ved 9-tiden om aftenen; endnu kl. 7 havde Tillisch ladet det kgl. teater som sædvanligt begynde sin forestilling. Dr. Edvard Brandes har nylig meddelt sin erindring om, hvorledes Phister først efter anden akt af *eventyr paa fodrejsen* traadte frem og sagde, at forestillingen maatte afbrydes paa grund af sørgelige efterretninger om kongens helbredstilstand.²

Hvorledes kunde det da gaa til, at sir Augustus var saa vel underrettet, at han uden at angive nogen officiel meddelelse eller kilde med fuld sikkerhed allerede søndag aften 15. novbr. kl. 7,⁴⁰ kunde afsende følgende telegram: king expired at two o'clock³ this afternoon, endda med tilføjelsen: news kept secret till to-morrow; ved hvilket telegram han helt modsagde bulletinen, som han havde sendt telegra-

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 232, bilag II; 234.

² Dansk hist. Tskr. 8 R. V, 100--101. Politiken 1930 16 febr.

³ Døden var indtraadt kl. 2,³⁵, saa at bulletinen af kl. 3 virkelig var urigtig. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 144; 233, bilag III.

fisk for højst tre timer siden? Ja, er den rimeligste forklaring ikke, at da sir Augustus søndag aften kl. 7,⁴⁰ lod telegraferne om kongens død til London, var David netop for ti minutter siden traadt ind ad hans dør med den hidtil saa strengt hemmeligholdte meddelelse derom, og at David altsaa ogsaa har ret paa dette punkt af sin beretning af 1874? Skulde det være for dristigt af disse sikre kilder at rekonstruere til virkelighed: David er kommet til Paget kl. 7,³⁰ og har først meddelt kongens død, som sir Augustus, fremfor alt pligtopfyldende gesandt som han er, straks lader telegraferne til sin regering, derefter fulgte samtalen.

Det vilde tage sider, om man vilde prøve paa ud af de af saa mange tendenser forvirrede beretninger argumentsvis at rekonstruere indholdet af samtalerne mellem David og Paget. Forbeholdene hører naturligvis den første samtale til: at de begge kun talte som privatmænd uden noget slags mandat fra nogensomhelst. Sikkert er Davids referat i 1863-beretningen rigtigt, naar han lader sir Augustus sige, at som privatmand kunde han kun tilraade kongen at underskrive, thi dette var jo netop paa det tidspunkt dennes bestemte overbevisning. Givet urigtigt maa det være, naar sir Augustus i sin depesje af 19. novbr. siger, at David havde samme opfattelse; thi for at indhente denne bekræftelse af sin egen mening opsøgte han dog vel ikke saa usædvanligt den engelske gesandt; nej, han kom tværtimod for at formaa Paget til fra sin regering at indhente en udtalelse om, at denne tilraadede nægtelse eller udsættelse af underskriften. Paget har gjort sin forespørgsel om Halls stilling, og David rigtigt svaret, at kongen endnu ikke havde talt med Hall derom, som Paget siger i sin depesje af 19. novbr. Men David har fremhævet for Paget, at Russells raad maatte være kongen højst vigtigt — efter Davids 1874-beretning — og Paget har indrømmet, at han endnu ikke havde anelse om, hvorledes hans regering betragtede sagen. »Dette endnu ikke betonedes han stærkt» — Davids 1863-beretning. Samtalen synes efter Davids 1874-beretning at være sluttet med et løfte fra sir Augustus side om, at han vilde telegraferne

til London, at en af kongens bekendte venner for ham havde paapeget vigtigheden af, at kongen fik den engelske udenrigsministers mening i denne vigtige sag at vide¹, og efter Pagets depesje af 19. novbr. med, at denne lovede David at meddele ham indholdet af den engelske regerings svar, saa snart han havde modtaget det.

Mellem det engelske gesandtskabshotel paa hjørnet af Bredgade og St. Annæ plads og det gule palæ i Amaliegade er der kun faa skridt, og med referatet af denne samtale er David da gaaet fra det ene til det andet; han har haft det indtryk, at Paget maaske vilde skaffe svar allerede i løbet af natten, og kongen har da bedt ham komme mandag morgen tidlig for at bringe ham det eventuelle svar. Ved kl. 9 har David atter forladt det gule palæ for at gaa hjem til sig selv i Dronningens Tværgade nr. 7². Men ved i sin 1863-beretning at skrive, at han tilbragte hele tiden fra kl. 7 til kl. 9 i samtale med kongen, har David da villet skaffe sig et alibi. Da statsraadet gik forud for proklameringen af den nye konge, ligger Davids anden samtale med kongen mandag morgen saa tidligt som kl. 9 eller 9³⁰. David havde da intet hørt fra Paget, og kongen bad ham derfor komme til sig senere paa dagen, nemlig naar og hvis han havde hørt fra den engelske gesandt.

Davids henvendelse til sir Augustus Paget søndag aften 15. novbr. staar saa fast, at vi ikke kan udskyde den af vor betragtning, naar vi vil overveje, hvilket motiv Paget har haft til mandag eftermiddag telegrafisk at søge instruktion hos sin regering. Prof. Friis vil, at motivet alene skal have været den preussiske gesandt Balans henvendelse til ham mandag formiddag, og har med stor omhyggelighed oplyst dette incident; men man kan ikke sige, at hans egne oplysninger just styrker hans antagelse³. Jeg har ovenfor fremhævet, at Paget var blevet en saa afgjort tilhænger af den nationalliberale politik, at kongens underskrift stod for ham som en nødven-

¹ Scandia I, 129—130.

² Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 145, anm. 1.

³ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 157—163, 169—171.

dighed. Det er da ogsaa højest betegnende, at han ingenlunde reagerede saa hurtigt paa Davids henvendelse, som denne haabede. Balans henvendelse mandag morgen hensatte nærmest den engelske gesandt i en tilstand af raseri; hans ytringer var efter Balans mening naive indtil grænsen af det absurde. Paget vilde ikke være med til at foretage noget skridt til at hindre kongen i at stadfæste uden instruktion fra sin minister, og at han ikke af egen drift vilde indhente en saadan instruktion, stod efter den heftige samtale Balan saa klart, at denne, som prof. Friis skildrer, mandag aften aabnede en usædvanlig aktion for over Berlin og London gennem de preussiske og engelske diplomater at fremkalde netop den instruktion fra den engelske regering til Paget, som denne efter Balans mening aldeles ikke selv vilde have. Saa absolut sikker var Balan da selv paa, at hans henvendelse aldeles ikke havde haft den forønskede virkning paa Paget.

Tog han nu fejl heri? Sikkert ikke, men naar Balans vel udtænkte aktion alligevel viste sig overflødig, naar Paget alligevel selv mandag eftermiddag telegraferede om instruktion, var det sikkert ikke Balans henvendelse, men Davids, der bestemte ham dertil. Den havde overbevist Paget om, at med den nye konge var dog et nyt moment sat ind i dansk politik, som han alt vel overvejet ikke kunde undlade at tage hensyn til. David var motivet, men Balan var et udmærket paaskud. »Prussia has remonstrated» . . ., »pressure is being put upon the king to sign it, but His majesty hesitates» — Davids meddelelse — og saa Pagets egen opfattelse: »popular feeling is strongly in favour of the constitution». Med denne opfattelse af Pagets holdning er det i god overensstemmelse, at han først 18. novbr. skriver en depesje til sin regering om Balans henvendelse, hele to dage efterat den havde fundet sted, og det en depesje, som i sandhed ikke lader den engelske regering i tvivl om, med hvilken barskhed han har meddelt Balan sin oprigtige mening om Bismarcks hele politik, og som særlig er karakteristisk ved, at den aldeles ikke indeholder nogen blot afsluttende passus om, at det alligevel var denne Balans henvendelse, der havde foranlediget Paget til

16. novbr. at telegrafere om instruktion¹. Nej, derom staar der intet af den gode grund, at der i virkeligheden ingen forbindelse var mellem Balans henvendelse og Pagets telegram. Det er først i depesjen af 19. novbr., hvor Paget redegør for samtalerne med David, at han anfører denne som foranledning dertil, nemlig for at dække David.

Men nu kommer vi saa til spørgsmaalet om, hvorfor David 2. decbr. 1863 skrev sin bevidst usandfærdige beretning. Selv prof. Friis, som efter sin mening har dokumenteret, at den er rigtig, mener dog at burde give et svar herpaa. Og herom siger han da disse mærkelige ord:

»David kan da have spurgt sig selv: Hvad vil dommen over mig blive, naar ulykkerne styrter ind over landet og man engang spørger, hvorledes har David raadet sin kongelige herre og ven? Vil man da ikke dømme mig haardt, fordi jeg ikke uden vaklen trods alt fraraadede ham at give den skæbnesvangre underskrift.

Vi ved intet, men det ligger nær at tro, at det er udfra tanker som disse, at David i hine mørke dage har følt sig tilskyndet til at give en redegørelse. Alt, hvad han saa og hørte, har paavirket hans stemning og synspunkter, ogsaa rygtet om, at kongen havde givet den skæbnesvangre underskrift efter først at have spurgt det engelske hof om, hvad han skulde gøre. Udenlandsk indflydelse skulde altsaa have bestemt den nye konges første beslutning. David vidste, at dette ikke var rigtigt. Han vidste, at kongen ikke før statsraadet den 18. fra England havde faaet et raad om at underskrive (*sic*). Dette ønskede han at fastslaa, og dette ønske kan ved angivelse af tidspunktet for onsdagssamtalen have

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 241—244; bilag XIII; trykt Denmark and Germany III, 215—216. Det er meget karakteristisk, at da prof. Friis senere i sin afhandling opmærksomme har gennemlæst denne depesje, er han selv ikke mere saa absolut sikker paa, at der er en forbindelse mellem Balans besøg og Pagets anmodning om instruktion. Han nøjes her med de mere end usikre ord: den betydning, Paget tillægger denne samtale, gør det rimeligt eller i alt fald muligt, at gesandten havde telegraferet om ordrer. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 215.

medvirket til, at han har givet en urigtig oplysning. Hans beretning forøvrigt er ikke paavirket af denne tendens, thi alt andet væsentligt i den er, for saa vidt den kan kontrolleres, rigtigt».

Jeg har tilladt mig at citere denne passus¹ af prof. Friis afhandling saa udførligt, for at læseren selv kan skønne om muligheden af at forbinde nogen fornuftig mening med disse ord. Lad mig blot anføre et eneste punkt:

David skal have frygtet for dadel, fordi han ikke havde fraraadet kongen at underskrive. Men i saa fald vilde han da have haft et langt bedre forsvar ved i sin beretning af 2. decbr. endnu stærkere at fremhæve, at han netop havde tilraadet kongen at nægte eller udsætte sin underskrift².

Hvorledes man nu end kan forstaa prof. Friis forklaring af, at David 2. decbr. 1863 følte sig oplagt til at nedskrive memoirer om sin deltagelse i de politiske begivenheder 15.—18. novbr., bliver dog tilbage besvarelsen af det spørgsmaal: hvorfor offentliggjorde David da ikke sin beretning, saa højst sandfærdig som den efter prof. Friis mening var? Dette spørgsmaal, som prof. Friis ikke engang tager op til drøftelse, mener jeg nu som for to aar siden bør besvares, og jeg kan stadig ikke finde andet svar derpaa end dengang. Jeg mener nu som før, at i denne beretning har David søgt at sammensætte en skildring af sin hele færd og virksomhed i dagene 15.—18. novbr. 1863, der kunde bruges som grundlag for et defensorat overfor en sejrrig revolutions undersøgelseskommission. Da det aldrig kom dertil, lod han den blive liggende i sin skrivebordsskuffe.

Det er nu særlig denne forklaring af det egentlige motiv til Davids usandfærdige beretning af 2. decbr. 1863, der er faldet mine kritikere for brystet. Den almindeligste misfor-

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 193.

² Prof. Friis formulering er meget uklar. Den kan læses: fordi jeg, ikke uden vaklen, trods alt fraraadede ham at underskrive; men da prof. Friis lige i forvejen har fremhævet, hvorledes sanktionen overalt mødte misbilligelse, skal den vel forstås: fordi jeg ikke, uden vaklen, trods alt fraraadede ham at underskrive.

staaelse har været den, at David skulde have tænkt sig ved sin falske beretning at »gøre sig god for Hall» i en revolutionssituation. Og saa himler mine kritikere op om, at det kunde David dog aldrig vente; Hall vidste altfor godt, at David altid havde været en modstander af hans politik. Jeg iagttog med forbavelse, at selv prof. Fabricius gik i denne fælde; han siger: »det ligger nær at undersøge, om dokumentet efter sit indhold var velegnet til at give politidirektøren eller Hall et gunstigt indtryk af Davids følelser overfor denne. Et dokument, der taler om »forbryderiske planer», skulde være skrevet for at spilles i hænde paa disse planers ophavsmænd og bevise, at forfatteren ingenlunde hørte til deres modstandere»¹. Schovelin sekunder: »hvor kunde den kloge David begaa en saadan kapitaldumhed, saa groft at irritere fjenden?»² Men hvad skal man saa sige til, at ogsaa prof. Fris har den opfattelse, »at det dog maa synes besynderligt, at en saa klog mand som David skulde have grebet til et saadant — virkelig helt barnagtigt — middel for at vildlede en eventuel undersøgelseskommision, som selvfølgelig vilde blive sammensat af nationalliberale mænd, der alle kendte ham og hans politiske holdning ind og ud; Davids meninger og synspunkter var kendt ved hans taler i rigsraadet, gennem hans daglige drøftelser med venner og modstandere. En saare naiv tanke at forsøge paa en vildførelse»³.

Sikkert, men al denne naivitet er rigtignok ogsaa ganske de herrers egen, og aldeles ikke hverken min eller Davids. Hvorledes mine ærede kritikere overhovedet kan nære forestillinger om, at anklagegrundlaget mod David vilde være blevet hans politiske meninger, endsige hans følelser over for Hall, er mig aldeles gaadefuldt. Derfor tænker David sig da heller ikke noget øjeblik, at det skulde være et formaal for hans usandfærdige beretning »at gøre sig god for Hall»; nej, han giver deri tværtimod meget bestemte og skarpe udtryk for sine meninger om ham, man fristes til at sige overdre-

¹ Berlingske Tidende 1928 26 apr. aftenr.

² Nationaltidende 1928 22 maj aftenr.

³ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 220.

vent skarpe, vel ogsaa fordi han ved denne tilsyneladende uforsigtighed kun kunde styrke indtrykket af sin beretnings sandfærdighed. Sagen er ganske anderledes konkret og enkel. Men jeg erkender, at jeg i min første afhandling ikke forudsaa en saa besynderlig misforstaaelse. Jeg gik ud fra, at alle mine læsere vilde være klar over, at det alene var selve Davids henvendelse til den engelske gesandt, der kunde gøres til anklagepunkt mod ham, og at denne i virkeligheden ogsaa var en strafbar handling efter dansk retsopfattelse. Jeg indser nu, at min første afhandling paa dette punkt har været utilstrækkelig, og jeg griber derfor lejligheden til at uddybe den.

Danmarks endnu gældende straffelov af 10. febr. 1866 siger i sin § 72 2. stk:

naar nogen ellers til fornærmelse eller skade for den danske stat træder i forbindelse med en fremmed regering for at formaa denne til at indblande sig i statens anliggender eller optræde med fordringer paa samme, bliver strafarbejde eller under formildende omstændigheder statsfængsel indtil 10 aar at anvende.

I denne lovbestemmelse, der siden straffelovens givelse aldrig er kommet i anvendelse, staar ganske tydeligt beskrevet netop den handling, David havde foretaget sig 15. novbr. 1863. Den danske stat var dens regering, det var Hall, og han afviste i statsraadet 16. novbr. kongens henstilling om at spørge den engelske eller franske regering¹. Alligevel forelaa i statsraadet 18. novbr. den engelske regerings udtalelse, som var Hall meddelt af Paget. Hall refererede den meget vagt og ikke helt loyalt: den engelske gesandt havde fra sin regering modtaget et telegram, der gik ud paa, at man fra engelsk side ikke kunde indlade sig paa nogen udtalelse med hensyn til de indre forhold i Danmark, navnlig hvad forfatningssagen angik, men at man maatte ønske, at der intet skete, som kunde virke forstyrende ind paa en fredelig mediation. Kongen, som øjensynligt var bedre underrettet, nemlig af David, »kunde dog ikke andet end anse de ytringer, som

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 148, 152.

nu vare komne fra England, for særlig vigtige; de forekom ham som et vink til os fra England om, at vi skulle være varsomme med gennemførelsen af den nye forfatning»¹. Kongen trængte naturligvis i statsraadet ikke igennem med denne sin opfattelse af, hvad Englands tilkendegivelse betød, saalidt som med Bluhmes raad. Han maatte underskrive. Men hvorledes kunde det ske, at der overhovedet i statsraadet 18. novbr. kunde foreligge netop en saadan udtalelse af den engelske regering, som den danske regering havde afslaaet at indhente i statsraadsmødet 16. novbr.? Derved at David som privatmand uden nogensomhelst bemyndigelse — hvis han da ikke vilde gribe til at forraade kongen — søndag aften 15. novbr. ved sin henvendelse til sir Augustus Paget var traadt i forbindelse med en fremmed regering for at formaa denne til at indblande sig i statens anliggender til skade eller dog til fornærmelse for den danske stat, nemlig for den danske regering. Det var efter straffeloven af 10. febr. 1866 i alt fald statsfængsel indtil 10 aar.

Ja, vil en og anden læser nu indvende, men straffeloven af 10. febr. 1866 var jo ikke gældende lov i 1863. Lad os se derpaa.

Straks efter den frie forfatnings indførelse indsaa man nødvendigheden af at faa gennemført en ny og moderne straffelov. En kommission til udarbejdelse deraf nedsattes 18. aug. 1850; den bestod af generalauditøren for søetaten H. I. Kofoed, generalauditøren for landetaten A. W. Scheel, generalprokurøren Algreen-Ussing, overretsassessor Mourier og de juridiske professorer I. E. Larsen og Krieger. Det var Algreen-Ussing, der blev sjælen i denne kommission; han overdrog kommissionen at affatte et udkast til straffeloven, der derefter drøftedes af denne. Efterat hans udkast til straffelovens første almindelige del var blevet gennemdrøftet og vedtaget, forelagde han 3. decbr. 1853 sit udkast til den specielle del, hvis første kapitler omhandlede forbrydelser mod staten. Han havde sondret mellem højforræderi og statsforræ-

deri og som det sidste karakteriseret den handling, at en dansk undersaat sætter sig i forbindelse med en fremmed regering for at fremkalde krig mod den danske stat, eller at han under en mod staten udbrudt krig søger at befordre fjendens foretagender, hvorpaa da nævnes forskellige eksempler. I kommissionsmødet 3. decbr. blev der imidlertid gjort opmærksom paa, »at man kan sætte sig i ulovlig forbindelse med en fremmed regering i anden hensigt end egentlig at fremkalde krig, f. e. for at tilskynde den til at gøre visse fordringer gældende eller til at indblande sig i statens anliggender», og at det turde være rigtigt at formulere denne særlige forbrydelse i en særlig paragraf. Denne henstilling fandt Algreen-Ussing fuldstændig rigtig, hvorfor han i kommissionsmødet 17. decbr. 1853 forelagde og fik enstemmigt vedtaget netop den bestemmelse, der nu er § 72 2. stk¹. At den derefter passerede den anden straffelovskommission af 25. febr. 1859, hvis formand Algreen-Ussing ligeledes var, uden diskussion enstemmigt vedtaget, er en selvfølge².

Straffelovskommissionen af 18. aug. 1850 var højst konservativt sammensat; Krieger var vel dens eneste politisk liberale medlem. Algreen-Ussing selv havde gennemløbet ganske samme politiske udvikling som David, fra liberal i stændertiden til konservativ i rigsdagstiden, var derfor en af Davids nærmeste politiske meningsfæller. Men kan der være tvivl om, at Algreen-Ussing har anset Davids handling 15. novbr. for faldende ind under den straffebestemmelse om dette særlige statsforræderi, som han selv i fuldstændig enighed med den konservative kommission havde formuleret? Til forklaring af Davids bevidst usandfærdige beretning af 2. decbr. 1863 behøves derfor strengt taget ikke andet end en samtale med den nære partifælle en af dagene forud derfor, der har stillet det klart for David, hvad det var, han i virkeligheden havde indladt sig paa.

¹ Rigsarkivet. Forhandlingsprotokol for straffelovskommissionen af 18. aug. 1850, II, 26—27, 29, 38, 43.

² Rigsarkivet. Forhandlingsprotokol for straffelovskommissionen af 25. febr. 1859.

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 173.

Der er da ogsaa i Davids egne optegnelser vidnesbyrd om saadanne samtaler med Algreen-Ussing. 30. decbr. 1863, da krisen atter var slappet af ved Monrads regeringsdannelse, skriver han: folk have saa meget at bestille med, at det er mig, som raader H. M., at det næsten er latterligt. Selv Ussing tror, at det er tilfældet, skønt han burde vide, at jeg aldrig gaar til kongen uden at være kaldet til H. M.¹. I disse ord har vi, forekommer det mig, en dulgt omtale af advarsler, Algreen-Ussing har givet David, og en forklaring af, hvorfor David overalt i sin 1863-beretning er saa ivrig efter at fremhæve, at han stadig har kongens ordre til at komme til ham; han har troet at kunne finde et forsvarsargument deri. Men han har af Algreen-Ussings udtalelser forstaaet, at selv dette forsvar ikke vilde holde, naar det gjaldt hans henvendelse til den engelske gesandt, hvor det vel endda ikke vilde kunne benyttes — derfor er det, han 2. decbr. forsøger at sætte en beretning op, der ganske benægter denne hans henvendelse.

Der er maaske ogsaa i kilderne spor af, at Algreen-Ussing helt har forstaaet sin højtærede partifælles meget vanskelige stilling. 22. febr. 1864 afgav den anden kommission sit straffelovudkast og motiver dertil til justitsministeren. Motiverne var forfattet af den stærkt nationalliberale overrets-assessor og folketingsmand Klein, men naturligvis i overensstemmelse med formandens anskuelser. Og i motiverne til den her omhandlede bestemmelse, der i udkastet var § 78 2. stk., læser vi: man har troet at maatte give straffebestemmelsen for de heri omtalte tilfælde en saadan vidde, at straffen paa den ene side kan gaa op til 10 aars strafarbejde, men paa den anden side ned til den laveste grad af strafarbejde (6 maaneders forbedringshusarbejde). Under formildende omstændigheder turde der endog være anledning til at aabne adgang til statsfængsel (fra $\frac{1}{2}$ til 10 aar) med hensyn til, at indblandingen i statens anliggender kan være af en forholdsvis mindre betydning og navnlig være indskrænket til et

¹ Dansk hist. Tskr. 8 R. V, 62.

enkelt punkt, ligesom det jo endog er tænkeligt, at den skyldige kan have handlet i den overbevisning, at det, som han vilde bevirke, var til hans fædrelands sande gavn¹.

Ja, saa vidt kunde Algreen-Ussing strække sig, naar han tænkte paa Davids handling: til fædrelandets sande gavn — et enkelt punkt — formildende omstændigheder? dog kun, hvis kongens ønske turde nævnes. Men alligevel blev David selv efter disse motiver i Algreen-Ussings øjne »den skyldige», hans handling strafbar. Generalprokurøren maatte efter sin egen overbevisning som anklager selv have forlangt David straffet, og da straffelovudkastet endnu ikke var blevet lov, maatte han vel være faldet tilbage paa Christan 5.s danske lov 6—4—3 og 1: »hvo som gjør stæmpling enten med indlændiske eller udlændiske imod kongen, have forbrut ære, liv og gods; den højre haand af hannem levendis afhuggis, kroppen parteris og leggis paa stægle og hiul og hovedet med haanden settis paa een stage».

Imidlertid, en ulovlig handling faar jo kun sin lovbestemte straf, naar den offentlige anklagemyndighed forlanger det. David turde da regne med at undgaa straf, hvis blot ikke ekstraordinære forhold indtraadte, nemlig den skandinaviske revolution i København, som alle frygtede, og David særlig frygtede, som det fremgaar af mangfoldige ytringer i hans optegnelser. Kom det først dertil, kunde han næppe undgaa anklage og dom; saa alvorlig var den stilling han selv havde bragt sig i. Generalprokurørens standpunkt var ham bekendt; domstolen kunde være besat af lutter konservative jurister; han vilde blive dømt.

Saa værdig og ærefuld for det daværende danske slægtleds retsopfattelse og frisind rigsdagens forhandlinger om straffeloven i aarene 1864—1865 er, fordi folkets repræsentanter saa helt anerkendte de sagkyndige kommissioners arbejde og saa hurtigt gennemførte deres udkast til gældende lov, viste dog forhandlingen netop om kapitlet om statsforbrydelser, hvilken dyb bitterhed, ja hvilket dybt had der endnu sad

¹ Udkast til straffelov for kongeriget Danmark 116—117.

tilbage i sindene fra krisen 1863. Den var ganske vist nu afsluttet paa den for det danske folk bitreste og uretfærdigste maade; den sidste draabe malurt i sorgens bæger var, at man under den makabre forhandling om disse paragrafer om statsforbrydelser fra begge sider vilde hæfte den onde beskyldning om landsforræderi, om revolutionsvilje paa sine modstandere. De konservative maatte tage § 72 2. stk., der ramte David. Men deres øjeblikkelige kraftfulde fører justitsminister Heltzen vilde, at saa skulde ogsaa den nye straffelov som statsforbrydelse kendetegne den virksomhed, saa og saa mange nationalliberale førere i 1863—1864 havde udfoldet for at fremkalde den skandinaviske revolution. Han fandt et glimrende middel dertil.

I straffelovudkastet var indsat en § 79, der lød:

sætter nogen sig i forbindelse med formaaende personer, foreninger eller forsamlinger i udlandet i den hensigt at indvirke paa fremmede regerings beslutninger til skade for den danske stat, eller tager nogen del i udenlandske foreninger eller forsamlinger, der optræde paa en mod den danske stat fjendtlig maade, bliver han at anse med strafarbejde eller statsfængsel indtil 6 aar eller under særdeles formildende omstændigheder med andet fængsel, dog ikke under 3 maaneders simpelt fængsel.

Samme straffebestemmelse er anvendelig paa den, som offentlig i tale eller skrift udtaler sig for fjendtlige forholdsregler fra fremmede magters side, saavel som paa den, som paa anden maade er virksom for at fremkalde en stemning, der skulde lette eller give anledning til saadan indblanding¹.

Klein oplyste under forhandlingen, at denne paragraf var indsat af kommissionen i sidste øjeblik i 1863 alene for at ramme udskejelser, der havde fundet sted i Slesvig under den begyndende oprørsbevægelse. Men justitsminister Heltzen vilde have denne paragraf med, fordi han med rette fandt, at den paa en udmærket maade karakteriserede den virksomhed, det nationalliberale parti før og under krisen 1863

havde udfoldet og altsaa stemplede denne som landsforræderi; særlig det sidste stykke vilde han paa ingen maade undvære. Raseriet hos det nationalliberale parti i rigsdagens landsting, hvor straffeloven kom til første behandling 10. oktbr. 1864, over dette justitsministerens standpunkt var voldsomt; Lehmann nægtede, skønt valgt, at tage sæde i udvalget med den udæskende motivering, at justitsministeren ikke var anerkendt som en saa dygtig jurist, at han med indsigt kunde høre og med myndighed lede forhandlingerne derom; Krieger udtalte under 3. behandling, at paragrafen kun var en stemningsparagraf fra 1863, og Ploug sagde endelig brysk og aabent: »det er antydnet, at denne paragraf skulde sigte til at forhindre og fortrædige samkvem med det folk, der staar i et alt andet end fjendtligt forhold til os, som er det eneste paa den hele jord, som staar i et broderligt og venligt forhold til det danske folk. Dertil vil jeg ikke række haanden»¹. Paragrafen blev i rigsdagens landsting nedstemt med 27 st. mod 13; men den blev i folketingets forhandlinger i ændret form genoptaget af Tscherning og er nu straffelovens § 73².

Denne forhandling viser, hvor bitter stemningen endnu i aarene 1864—1865 var mellem de to partier, der havde gennemlevet krisen 1863, hvor villige de var til at rejse landsforræderianklager mod hinanden selv nu, da de kun kunde være ganske formaalsløse, hvor overbeviste de danske konservative helstatsmænd var om, at de nationalliberales maal var en revolution, der skulde hidføre de tre nordiske rigers forening under en fælles konge, Carl 15. Det var rigtigt nok, naar højeste-

¹ Rigsdagstidende. Landstinget 1864—1865, spalte 29, 486, 488—489, 503, 510.

² § 73 lyder: Den som offentlig i tale eller skrift udtaler sig for, eller paa andre maader end i §§ 71 og 72 omhandlet virker for at fremkalde fjendtlige forholdsregler imod den danske stat eller uberettiget indblanding i dens anliggender fra fremmede magters side, bliver at anse med strafarbejde eller statsfængsel indtil 6 aar eller under særdeles formildende omstændigheder med andet fængsel, dog ikke under 3 maaneders simpelt fængsel. — Under verdenskrigen blev der af regeringen anlagt to sager i henhold til denne straffelovens § 73, af hvilke særlig sagsanlægget mod dr. Wieth-Knudsen vakte opsigt.

¹ Udkast til straffelov for kongeriget Danmark 27, 118—119.

retsadvokat Gustav Brock, medlem af den anden straffelovskommission og landstingsmand, som ordfører for landstingets straffelovsudvalg sagde: »lad os ikke fortælle verden, at landsforræderi fremstiller sig hos den danske nation under saa uendelig mange former som her antydes. Sammenligne vi disse bestemmelser med Christian 5.s danske lov, vil man se, at hvad der siges i fire linier, her indtager næsten lige saa mange sider»¹. Men saaledes var endnu 1864—1865 stemningen mellem partierne.

Disse senere rigsdagsforhandlinger ligger i skyggen af den revolution, som alle ventede i 1863, og som vel ogsaa vilde have gjort rent bord. Til støtte for min formening om, at tanken om revolutionen var det centrale og afgørende punkt i hele krisen, kunde jeg i min tidligere afhandling kun anføre de danske helstatsmænds frygt derfor, der pointeredes i Davids sammenstød med den russiske ekstraordinære gesandt Ewers, dernæst Monrads betragtninger, endelig ogsaa Manderströms bekendte udtalelse om, at hvis kong Christian 9. ikke havde underskrevet novemberforfatningen, maatte han være flygtet ud af Danmark. Man kunde maaske finde, at disse argumenter var noget svage derved, at de kun var udslag af en nordisk betragtning. Det er efter mit skøn det virkelig værdifulde i prof. Friis afhandling, at den viser, at denne opfattelse af, hvad der var den danske krises hovedmoment, ikke alene næredes af nordiske politikere, men ogsaa af saa at sige alle ledende fremmede politikere, saa at denne bringer et endeligt bevis for min formenings rigtighed.

Alle ansaa de revolutionen i København for en meget nærliggende mulighed. Dette udtalte Paget 17. novbr. til den østrigske gesandt v. Brenner paa en maade, saa denne fik ganske samme opfattelse, og derefter i depesjen til sin regering af 19. novbr.; denne opfattelse havde den russiske udenrigsminister fyrst Gortschakow, selv den preussiske gesandt Balan var klar over, at der herskede i befolkningen en ejderdansk op-hidselse, som man vel, saaledes som han fandt det opportunt

at udtrykke det, holdt for kunstig anstiftet for at intimidere den nye konge. Til selve det danske udenrigsministeriums direktør Vedel har Paget 17. novbr. sagt, at han godt indsaa, at i tilfælde af kongens nægtelse af underskrift il y ira de la couronne du roi, peut-être de la royauté dans le Danemark. Denne Pagets bemærkning har Vedel straks meddelt Krieger, der under 18. novbr. indfører den i sin dagbog, og 20. novbr. meddeler Vedel den til den danske gesandt i Berlin Quaade; hvor karakteristisk, at hverken Vedel eller Krieger finder det nødvendigt at gøre modbemærkninger til denne Pagets ytring. »La France» skriver 23. novbr., at kongens vægring ved at underskrive kunde have ført til en revolution i Danmark. Og endelig siger Bluhme ligend 18. novbr., at farerne ved en vægring ikke længere tillod noget valg¹.

Under disse forhold skal altsaa den almægtige danske konseilspræsident og udenrigsminister Hall have været saa at sige den eneste, der ikke tog dette for alle andre aldeles afgørende moment i betragtning, men ubeslutsom, karakter-svag og fatalistisk fuskede videre som ganske formaalsløs og uforstandig leder af sit lands store politik, lige til det var lykkedes ham at styrte det i undergang. Nej, saa taabeligt gaar det dog ikke altid til i denne verden. Hall stod, da han 13. novbr. havde faaet sin nye forfatning for Danmark og Slesvig vedtaget i rigsraadet med det nødvendige overvældende flertal: 40 st. mod 16, som sit lands og sit folks eneraadende fører. Det var en uhyre ansvarsfuld stilling i en uhyre vanskelig situation, men hvilke hans personlige mangler end kan have været til at beklæde denne stilling, kan der dog ikke være tvivl om, at han fuldtud forstod, at han var blevet hævet op dertil, fordi det danske folk mente, at han var manden for at gennemføre den idé, der da stod for det som dets nødvendige maal: Slesvig og Danmark genforenet i skandinavismen, de tre nordiske rigers politiske forening. Kan man tvivle om, at han vilde gøre sit yderste for at føre sit folks idé til sejr? Det var ud fra denne an-

¹ Rigsdagstidende. Landstinget 1864—1865, spalte 500.

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 168; 163; 158—159; 172; 195, anm. 3; 106, anm. 1. Krieger II, 344.

svarsfølelse, at Hall optog og, saa fast han nu efter sin karakter blot kunde, gennemførte sin krisepolitik, selvom nu og da et ubehageligt næseblod vilde overfalde ham. Jeg har ikke den »kategoriske» mening, som prof. Friis vil tillægge mig, at Hall efter 15. novbr. fulgte en fast og bevidst krisepolitik, men jeg mener, at han, sikkert under mange svaghedsanfald, søgte at gennemføre den, fordi han saa det som sin pligt overfor det danske folk.

Der er her et moment, som vi historikere fra 1930 er tilbøjelige til at overse. De nationalliberale førere, der havde gennemført den frie forfatning, havde en ganske anden indstilling til kongemagten end nutidens politiske førere har. Endnu huskende enevælden stod de langt fjendtligere overfor den. De mente ikke at burde forsømme nogen lejlighed til at vise, at den ansvarlige regeringsmagt i landet nu var hos ministeriet og konseilspræsidenten. Hvad der nu, efter parlamentarismens gennemførelse, er en selvfølge, krævede dengang en stadig selvhævdelse fra konseilspræsidentens side overfor kongen.

Mine kritikere bliver helt larmoyante, naar de skal karakterisere denne Halls politik; de taler om, at jeg til lægger Hall en machiavellistisk politik, om at han havde fattet en nederdrægtig plan, en diabolsk-udspekuleret, en diabolsk snedig plan. De vilde have gjort vel i at tænke lidt over Kriegers af mig citerede kloge ord: ja, det er karakteristisk, at man ser forræderi, hvor der er en nødvendig politisk tanke¹. Hall har været enig med Krieger i denne betragtning. Det syntes dem en konsekvens af en nødvendig politisk tanke, at det maatte komme til en endelig konflikt mellem helstaten og skandinavismen. I denne konflikt følte Hall sig aldeles ikke som en overfor kongen forpligtet tjener, enhver betragtning af hans stilling og hans politik ud fra dette synspunkt er derfor udelukket. Hall vidste med sig selv, at han var den danske regerings og det danske folks eneraadige fører.

¹ Krieger III, 81. Scandia I, 171.

Det er det mærkelige, at om Hall, denne store politiske fører, ved vi i virkeligheden saa lidt som om Estrup. Han har forsmået at tale om sig selv i memoirer; han har som bekendt næsten ingen breve skrevet, hans »dovenskab» hindrede ham deri. Der vil naturligvis kunne gøres en studie over ham gennem hans taler i rigsdags- og rigsraadstidende, naar der engang kommer danske historikere, der tager dette møjsommelige arbejde op. Hidtil er disse værdifulde kilder næsten ganske ubenyttede til karakterisering af danske politikere. Da Hall saaledes helt har hyllet sig selv i fuldstændig tavshed, vel fordi hans politiske gerning var for Danmark saa betydningsfuld og saa aldeles slog fejl, hviler den herskende opfattelse af Hall paa den karakteristik af ham, som hans saakaldte venner, Andræ og Krieger, med hvem han spiste saa mange torsdagmiddage i Andræs hjem, har givet af ham. Disse to meget snæversindede mænd var enige om, at Hall var svag og eftergivende, utilbøjlig til at følge dem i deres forlangender om hensynsløs forfølgelse af grevinde Danner¹; Andræ klagede, som Schovelin særlig fremhæver, over vennens vankelmodighed, viljesvaghed og raadvildhed, over hans evige eftergivenhed og hans smaa underfundigheder²; det vilde være let nok at supplere fra Krieger. Men Schovelin burde vide, at saaledes skal historikeren ikke ganske blankt underskrive alt, hvad der blot bliver lagt for ham. Andræs og Kriegers meninger om Hall har deres største interesse ved, hvad de oplyser om dem selv; men de kan ikke være bindende for eftertidens dom eller for den historiske forsker, der i saa fald vilde komme i den stilling, at de, der har skrevet, altid har ret, de, der har tiet, altid har uret.

Her staar vi forøvrigt, som jeg allerede tidligere har paapeget³, ved et af de hovedpunkter i al historisk forsken, hvor der tydeligt viser sig en bestemt modsætning mellem en ældre og en yngre kritisk retning. Den ældre, som man maaske kan betegne som den tysk-kritiske skole, kan ikke

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VII, 376—379.

² Nationaltidende 1928 23. maj. Aftennr.

³ Dansk hist. Tskr. 9 R. II, 112—114.

komme bort fra, at historikeren som grundlag for sin opfattelse altid maa have et samtidigt eller dog primært kildested, hvor netop denne bestemt udtales; quod non est in actis, non est in mundo. Den nyere retning mener, at dette ikke er nødvendigt, fordi historikerens arbejde gaar ud paa af de samtidige eller dog primære kilder gennem kildekritik at udsønde sikre kendsgerninger, ud fra hvilke han skriver sin skildring og danner sig sin opfattelse af begivenheder og personer, uanset om denne hans opfattelse allerede er formet i ord i en eller anden af selve de samtidige eller dog primære kilder, hvilket altid vil bero paa en tilfældighed, eller ikke. Da denne karakterisering af historikerens arbejde allerede tidligt og mest prægnant er fremsat af de franske metodikere Langlois og Seignobos, kan man maaske betegne denne nyere retning som den fransk-kritiske skole.

Anvendt paa det foreliggende tilfælde træder forskellen klart frem. Kan vægten af Andræs og Kriegers vurdering af Halls karakter kun ophæves ved, at andre samtidige kilder indeholder en anden vurdering deraf, eller er det mere afgørende for forskeren, naar kendsgerningerne viser, at Halls karakter maa have haft en anden støbning end af Andræ og Krieger antaget, uanset om der saa ikke er et eneste kildested derfor? Dette punkt er forskellen mellem Schovelins og min opfattelse, men det er ogsaa forskellen mellem prof. Friis og mig. Prof. Friis vover sig et sted frem til den paastand, at »der ikke findes det fjerneste bevis for, at Hall overhovedet har haft de planer, som prof. Arup tillægger ham. Alt hvad prof. Arup fremfører er hypoteser, byggede paa en subjektiv opfattelse af nogle spredte bemærkninger, der giver et ganske ufuldstændigt indtryk af Halls tankegang». Naar man reducerer disse mærkeligt ophidsede sætninger til deres rette volumen, indeholder de netop paastanden om, at »alt hvad vi iøvrigt ved om Halls personlighed og politik taler imod, at han pludselig i løbet af oktober–november 1863 skulde have udviklet sig til bærer af en kraftpolitik af en diabolisk-udspekuleret karakter. . . . Hvor i disse aars historie . . . er der grundlag . . . for en tro paa, at Hall i bag-

haanden skulde have haft en saa haandfast plan, som den af prof. Arup formodede»¹?

Jo, det er der i selve kendsgerningerne. Den eneraadende konseilspræsident og udenrigsminister, der efter 20. decbr. at have modtaget ekstraordinære gesandter fra tre af Europas os venligsindede stormagter, som alle tre var sendt her til København alene for at bede ham om at suspendere novemberforfatningens ikrafttræden, dagen derefter, 21. decbr., uden at omtale dette hjemsendte rigsraadet, saaledes at selv muligheden for en suspension under bevarelse af en vis form, rigsraadets samtykke, tilintetgjordes, og som derefter 26. decbr. erklærede, at hans hele ministerium stod som een mand for denne politik — han var ganske uanset, hvad Andræ og Krieger mener om ham, og uanset, om han, som Schovelin saa højst interessant oplyser, i sin skoletid blev kaldt for pølsen, i disse dage en mand, der helt tog paa sig ansvaret for den politik, som han havde ført sit land og sit folk ud i.

Prof. Friis behandler i sin afhandling kun Davids beretninger om novemberdagene og undskylder sig med, at forskellen mellem de to beretninger, hvad 26. decbr. angaar, ogsaa synes mig mindre væsentlig². Heri tager han nu aldeles

¹ Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 225–226.

² Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 230. Prof. Friis bebuder (ib. 224) en samlet fremstilling af den politiske udvikling i november–december 1863, og en saadan fremstilling fra denne saa kyndige historieskrivers haand kan naturligvis kun imødeses med glæde. Men jeg bliver dog lidt betænkelig, naar jeg maa forstaa, at deri skal der tages afstand ikke blot fra min kritiske undersøgelse over Halls krisepolitik, men ogsaa fra prof. Halvdan Kohts grundlæggende undersøgelse og efter min mening aldeles uigendrivelige paavisning af, at Hall midt i oktober 1863 var ganske klar over, at Ulriksdalkonferencen 8. septbr. betød den formelle alliancetraktats absolute bortfald. Jeg kan ikke undlade indtrængende at tilraade min kollega og medforsker i dansk historie at afstaa fra at anlægge sin samlede fremstilling ud fra disse synspunkter; arbejdet vil i saa fald sikkert mislykkes.

Det er nu for anden gang, at prof. Friis har forsøgt under opbyden af et stort arbejde at gendrive mine kritiske undersøgelser i nyere dansk historie. Dertil har hans kritiske forskerarbejde i det sidste tiaar indskrænket sig, egne kritiske undersøgelser har han ikke fremsat. Det er i mine øjne højst beklageligt, at prof. Friis stiller sig saaledes til min,

fejl. Novemberberetningerne har den metodiske interesse, at de kan kontrolleres ved udefra hentet materiale; decemberberetningerne kan ikke saaledes kontrolleres, men er dog derfor lige saa betydningsfulde. Deres modstrid beviser, at David i 1874 skrev sandere ogsaa om 26. decbr. 1863 end samtidig dermed, fordi han nu, da saa mange aar var gaaet, friere kunde tilstaa, at han ogsaa 26. decbr. 1863 havde haft en virkningsfuld part i konspirationerne mod ministeriet Hall.

Men det er iøvrigt aldeles urigtigt, naar prof. Friis siger, at der intet bevis, hvormed han mener: intet samtidigt kildested, findes for Halls krisepolitik. Der er for det første Lehmanns af mig fremdragne udtalelse om, at ministeriet Hall aldeles intet pres lagde paa kongen for at faa ham til at underskrive novemberforfatningen, men at det endog gerne havde set, om kongen dengang havde taget det konservative ministerium Bluhme—David, der kom til 1864; karakteristisk nok omtaler prof. Friis i hele sin omfangsrige afhandling aldeles ikke dette afgørende kildested. Derved kommer prof. Friis ogsaa til at overse betydningen af et af de fund, han selv har gjort, nemlig at Lehmanns meddelelse bekræftes af den velunderrettede Paget, der 19. novbr. skriver til sin kollega Buchanan i Berlin, at Hall ikke havde lagt pres paa kongen for at faa ham til at underskrive, men det havde kongen nu gjort, og »hvis han ikke havde, vilde vi have haft en revolution og han have mistet sin krone»¹.

Der er dernæst Billes karakterisering af krisen: »stillingen

og som det synes nu, ogsaa andres forskning; hvor meget bedre om han til fordel for sine egne arbejder vilde drage sig mine og andres kritiske undersøgelser til nytte. Jeg haaber dog endnu, at de øjensynlige resultater af denne stadige polemik maa kunne bringe prof. Friis ind paa den tanke, at det vilde være bedre, om han ikke satte sig som maal stadig at gendrive, om han ikke stadig søgte laurbær paa slagmarker, hvor de ikke venter ham, men derimod bestemte sig til for fremtiden at opgive denne polemik, der kun er tidsspilde for ham saa vel som for os, og til i stedet for under loyal anerkendelse af andre forskeres ydelser at samarbejde med dem til nordisk historieforsknings fælles fremgang.

¹ O. Lehmann: Om Aarsagerne til Danmarks Ulykke 44, jfr. Scandia I, 176—177. Dansk hist. Tskr. 9 R. VI, 170.

var imidlertid blevet netop saa kritisk, at der maatte træffes et bestemt politisk valg, og Hall forelagde kongen det alternativ: enten at vælge sig et ministerium af helstatlig farve, som kunde antages at være velset af de udenlandske magter og var rede til at styre en helt forskellig politisk kurs, eller at bevare, men da i uforandret skikkelse, den regering som bestod og maatte siges at have nationens tilslutning. Ingen af delene skete; helstatsmændene vovede ikke at tage affærer paa et saa kritisk tidspunkt, kongen mente paa sin side ikke at turde følge Halls politik, og resultatet blev — ministeriet Monrad»¹. Jeg kan ikke se rettere, end at Bille her giver netop den forklaring af Halls politik, som ogsaa jeg hævder, og at gennem Billes ord om helstatsmændenes mangel paa mod lyder det for alle dengang hørlige, men saa vidt muligt udtalte argument: revolutionen.

Og saa, netop som prof. Friis med vanlig determinering har udslynget: »paa hovedpunkter maa den tidligere opfattelse ændres, men det kan visselig ikke ske i den retning, prof. Arup paa dette hovedpunkt angiver. Det maa afvises, naar prof. Arup mener kategorisk at kunne fastslaa, at Hall efter 15. novbr. fulgte en fast og bevidst krisepolitik, der kun led skibbrud, fordi Monrad 26. decbr. sprang fra» — saa lyder der en røst fra graven, og det er selve Monrads stemme. 4. jan. 1864 skriver sekondløjtnant Monrad: »endnu har jeg da haab om, at revolutionen, der ufejlbarlig vilde være det samme som adsplittelsen af riget, kan undgaaes, thi saalænge fader bliver i ministeriet kan der jo umuligt ske noget, der kunde berettigede den — og De kan tro, at det væltede en sten fra mit hjerte at høre, at der dog blev en af det liberale parti tilbage, thi jeg frygtede alt»².

¹ Dansk Biogr. Lex. VI, 502—503.

² Dansk. hist. Tskr. 9 R. VI, 223. Nogle Breve fra 1864, offentliggjorte af oberstløjtnant Chr. Bokkenheuser i Nationaltidende 1929 10. juli morgenr.

Erik Arup.